JACOBI GUARINI

AD FERRARIENSIS GYMNASII HISTORIAM

PER FERRANTEM BORSETTUM

CONSCRIPTAM

Supplementum ; & Animadversiones.

PARS PRIMA.

BONONIÆ, MDCCXL.

Ex Typographia Laurentii Martelli.
Superiorum facultate.

AUTHOR SUPPLEMENTI

AD AUTHOREM

HISTORIÆ GYMNASII FERRARIENSIS.

Odem prorſus pacto, quo M. Antonium Guarinum, ſanguinis, licet remoto vinculo, mihi conjunctum, anteacto ſæculo, ſupplevit ANDREAS BORSETTUS Patruus tuus, ſupplebo ego tui amicus, ſcripta tua (Ferrantes prælibatiſſime) Ille Eccleſiaſticam Ferrariæ Hiſtoriam Guarini ſupplendo complevit: ego ejuſdem Civitatis Gymnaſticam a te conſcriptam abſolvam: Ille quæ in antiquo ſcriptore deſiderabantur, vel illo jam demortuo, evenere: Ego quæ ante te, vel tua ſaltem tempeſtate acciderunt (quæque tu neſcio

qua mentis oblivione omisisti) adhibebo. Ornabunt, puto, quæ scripturus sum, ea quæ tu scripsisti, tuamque Historiam luculentiorem facient: de quibus gratum mihi te futurum fore putabo: quin pergratum etiam me futurum esse sperabo illis quibuscumque viris, quorum apud te nulla, vel valde exigua memoria est.

Sed age: Cur quæso, tantarum rerum, totque illustrium Virorum, qui Ferrariense Gymnasium illustrarunt, mentionem intermisisti; nec tantummodo antiquorum, sed hac nostra ætate, in dignitate viventium? An tabulæ defuerunt tibi? an Archiva? Non ergo Ferrariensium rerum moderator es? non Archivi præfectus? Tu omni Ferrariensi doctrina imbutus, omnia sapienter agis, & quæ in obscuro latent suscitantur abs te, ut in lucem prodeant. Debueras igitur quorumcumque, de quibus ego in hac mantissa scriptum faciam, plenam scientiam habere: Ego enim hæc eadem omnia olim a protocollis publicis emunxi, adeò ut ipsamet se tibi facilè offerre poterant, nec ea tu ignorare debebas: sed aciem oculorum tuorum effugerunt: inquis enim: non omnia possumus omnes. *Quod quidem ingenuè, sed intempestivè fateris. Nam qui de tui parsimonia conquerebantur, te in operis decursu nimium, & penè prodigum sensere: profudisti enim investigationes quamplurimas undequaque dumis septas, atque etate distantes, sed nibilo pro eo, quod instituisti pendendas. Præterea laudationes, præconia, commendationes, titulos, elogia gravissima, ornatissima, & fucata profudisti: notiones ad rem tuam non facientes, opusque tuum ad turgescentiam usque perducentes intrudere satagisti: Nomina, & personas mercenariæ, servilis, ac pedisequæ conditionis: Architectos, Sculptores, Pictores, Miniatores, Scriptores, Musicos, Symphoniareas, Organi-*

ganistrias, eosque, qui ad numerum lyra, vel magna, vel parva, ac quocumque alio instrumento eminent, in cathalogum usque, & quidem ingentis numeri, perduxisti. Quid lecytho cum strophio? quid speculo commercii cum gladio? Quid ad rem nostram faciunt? Quid ad Ferrariense Gymnasium tot extranei, Ferrariam tamquam canes ad Nylum permeantes? Ecce, Borsette spectatissime, ecce id, quo abundasti: Ecce id in quo diminuti ponderis te revelasti, resecando utilia, ubi ubertatis opus erat, atque inutilia ad tui libitum surrogando, ubi finiendi locus fuerat præfigendus: immò & damnosa nonnulla superserendo, quæ Gymnasii famam imminuunt potiùs, quàm amplificent. Hoc pacto duo, & quidem magnæ molis Volumina construxisti, dum ea, quæ pro uno vix complendo satis erant, in infinitum penè currente rota, protrahere studuisti.

Qua propter, ut Historiæ tuæ, tibique morem geram, nihil antiquius in mentem habui, quàm ad illam laudabilius extruendam, periti caltoris vices gerere, ut destruam, & evellam, ædificem, & plantem; atque ità rem tantæ utilitatis pro communi Patria sartam tectam restituam. Perlege igitur, o scriptor optime, & mea verba, tamquam ab ore tuo provenientia reputare ne dedigneris. Quæ tu facere debueras suppleo, vel ad ea videnda, pro quibus lippitudine laborasti, conspicilia naso tuo adapto, & quidem non plana, sed senilia; ut facilius hoc pacto omissa invenias, & res, quas pro nihilo habuisti, in pretio habeas. Dic mihi quæso, amabo te: quanti nunc veneunt duo hæc tua volumina? Quanti plurimi, & quidem meritò. Imposterum (hac addita mantissa pro corollario) maximi venundabuntur. Nonne ergo tibi rem gratam facio, quod res tuas curo? Novum dehinc erit Bibliothe-

carum

carum pensum, ut absque meis vindiciis opus tuum incompletum censeatur. Queritabunt Bibliopolę, & Bibliothecarii hoc meum supplementum: eritque pro honoris, & integritatis nota, in cathalogis qui per Italiæ ora, & ultra montes circumferuntur si legatur = Borsetti de Ferrariensi Gymnasio, cum supplemento Guarini. *Absque hoc syrmate, parvipendendum, reijciendumque potius, ac pro mutilo informique libro Opus tuum arbitrabunt. Vale.*

AD

AD LIBRUM PRIMUM HISTORIÆ FERRARIENSIS GYMNASII

Supplementum , & Animadversiones .

IN fronte prioris Libri , tabula illa se mihi offert , quæ viriculo insculpta , mediam penè implet pagellam. Hæc tota pictura est Sacri Concilii œcumenici in Civitate Ferrariæ , atque in summo ejus Templo , ab Eugenio IV. Summo Pontifice , anno 1438. coacti , pro Græcorum cum Ecclesia Catholico-romana concordia ; quod postea ob infecti aeris contagionem pestiferam, ad Florentinam Urbem pro conclusione translatum fuit . Patres omnes latini , & græci , una cum Imperatore Joanne II. Paleologo , Demetrio fratre , & ipsomet Eugenio Papa sedentibus , adstant delineati , sed non qua fieri poterat veritate. Totum opus ad Pictoris libitum efformatum est : Templi majoris constructio , longè distat a vero ædificio , cujus topographia T. 1. l. 4. pag. 356. Borsettanæ Historiæ exhibetur . Vultuum species *pag.* 1.

species

ſpecies nulla eſt neque in Pontifice, neque in Imperatore. Habentur nummiſmata maximi moduli, & quidem contemporanea, a quibus vera utrorumque facies deſumi poterat quæ hic afferentur. Quemadmodum enim ſingulas aliorum ſubſequentium librorum frontes novis tabulis topographicis, & quidem ad libellam veritatis ſculptis exornare Borſetto placuit, ita de veritate curandum erat in fronte libri primi, ne a fabuloſo, ſeu commentitio inventu opus exorditetur.

Acta Concilii Florentini ex Vaticana Bibliotheca collectorem habuerunt Horatium Juſtinianum, qui illa ex valvis æneis Baſilicæ S. Petri (pro eo quod ad res cæremoniales ſpectare poteſt) deſumpſit, & ex typographia de propaganda publici juris fecit anno Domini 1638. Ibi totius Concilii hiſtoria perhibetur, & in altera parte ubi de Græcorum adventu Ferrariam ſermo eſt, totus apparatus deſcribitur rerum conciliarium, quæ incidi debuerant. Ibi Paleologus pluſquam ſemel magno illo galero cuſpidato coopertus depingitur, prout in nummiſmate hic inciſo, ex Muſæo Nicolai Baruffaldi Ferrariæ, in fronte ſecundi libri demonſtrabimus. Modus, & ordo ſedendi, & loci apparatus etiam deſcribitur a Ludovico Maimbourgo ſatis eloquenter: a quibus omnibus quantum ſatis erat ad veram pingendam hiſtoriam ſuppeditari poterat ſculptori, & Hiſtoriæ illius compilatori.

Hac igitur fronte illuſtranda erat Gymnaſtica Hiſtoria in hoc priori libro, non commentitio diagrammate. Sed ut ad Hiſto-
pag. 2. riam perpendendam accedamus, ad paginam 2. me ſiſto, ubi de Ferrariæ originibus, deque variorum Scriptorum diverſa opinione verba fiunt, ibique hoc primùm noto. De Vico Egonum, ſive Ananino ſermo ſit, ſed nulla mentio eſt de VII. Vicis hac, illac per Ferrarienſem agrum diffuſis. Eorum recordatio in antiquo marmore extat Ferrariæ, & pro totius Ferrarienſis hiſtoriæ fundamento habetur tum a Gruthero, tum a Ligorio, tum a Gaſpare Sardio. Poterat Borſettus hos authores, & marmor illud adire: proſtat enim in ædibus recordati Baruffaldi, prout etiam a Manutio, & Jacobonio deſcribitur hoc pacto.

C. VA-

C. VALIO
POLYCARPO

Ornamenta. Decurionatus . Inlustratus
a splendidissimo ordine Arimin. Patron.
VII. Vicorum . Item Collegior. Fabr.
Cent. Dendr. Colon. Arim. Item Ornamenta
decurionatus inlustratus a
splendidissimo Ordine Pisaurens.
Patrono Collegiorum Fabr. Cent. Dendr.
Navic. & Vicimag. Colon. Pisaur.
Plebs Pisaur. ob merita cujus dedicat
sportulas. Decur. V. itemq.
Collegiis Plebi. I. dedit.

L. D. D. D. P.

Item de Foro Alieni per Corn. Tacitum Hist. lib. 3. post initium commemorato, testimonium afferri poterat. Vel alia recensenda erat opinio , & quidem non parvi ponderis, nec levioris momenti, nempe Ferrariam non a Foro Alieni, sed a Feriando derivatam; atque ità non Ferrariam duplici RR , sed Ferariam nuncupandam esse, ex opinione Pyrri Ligorii in libro Originum Civitatis Ferariæ, typis impressi sub nomine *Fragmenti* (quem librum authographum , & completum, non verò acephalum, & mutilum nobis videndum tradidit Joseph Masius Ecclesiæ Cath. Ferrariæ Mansionarius, & rerum Patriæ suæ accuratissimus collector) ubi opinio hæc satis valido fundamento comprobatur .

Ad antiquæ Vicoabentinæ Civitatis destructionem progreditur Borsettus pag. 3. , & ad translationem Sedis Episcopalis Vicoventià Ferrariam, ad bifidas Padi ripas. Ibi Ferrarienses, Padi, *pag.* 3. seu Eridani accolæ esse cœperunt juxta antiquissimum Vitaliani Papæ in seculo VII. assertum diploma , cujus mentio est apud Franciscum Petrarcham in Romanorum Pontificum Historia , ejusque breve fragmentum affert M. Antonius Guarinus l. *6*. fol. 387. illudque per extensum , & completè in Ferrariensi Archi-

vo servari testatur. Poterat igitur Borsettus, qui hujus Archivi præfectus est, cuique nemo claves contendit, totum hoc Diploma absolutè complere, nec non in hoc loco transcribere, nec illud pro figmento habere [quemadmodum apud non nullos scriptores habetur] cum mentio illius pro historia sua astruenda satis profutura fuisset illudque non præterire: sed ubi de Vitaliano mentionem facit, integrum totum afferre, hac saltem fretus ratione, ut curiosis criticis [qui tale Privilegium suppositum, simulatumque undique declamant] commodè exhiberi posset tota suspicionis materia, atque ità rationes dubitandi in apertum proferri, ut manifestè depræhenderentur; &, si ratio id postularet, confutarentur.

Omissionem itaque hanc supplendo, in calce hujus prioris libri afferam integrum Vitaliani Papæ Privilegium ex Peregrini Prisciani latebris effossum: mihi enim Archivum Ferrariense penetrare non datur. Nec illud ad præsens, in hac pagina transcribam, ne ab incæpto instituto deflectam.

Subditur in eadem Historia pag. 3. Civitatem Ferrariæ *Græcorum, Gallorum, Germanorumque Imperatorum successivè jussis paruisse &c.* Demiror quæso, verbum illud *Græcorum*, nam hoc perperam asseritur, saltem quod sciam. Imperator Paleologus certè tunc cùm Concilio interfuit, nec leges sancivit in hac Civitate, neque populo huic imperavit. Præter hunc, quinam alter Græca corona decoratus, hanc Urbem rexerat? nullus profectò. Nec valet dicere, Pelasgos cum Oenotro in Italiam venisse dominaturos: nam tunc temporis Ferrariæ incunabula nondum excogitata fuerant, & plura perierunt sęcula, prius quam Ferrariæ nomen invalesceret.

pag. 4. Epocha (non Ephoca) erectionis studiorum Ferrariensis Universitatis constituitur sub ann. 1240. sed quo diplomate? qua authoritate? quonam testimonio? quo publico stipendio? nullo prorsus. Fortasse ex cippo marmoreo P. Pupii, P. Liberti Medici quod Ferrariæ in Ecclesia Cathedrali visitur? Sed unus tantummodò Medicus, quamvis in arte eximius, & fortasse publico stipendio conductus ad hanc Civitatem tunc penè impubem, ad hoc valere non potest, ut omnium scientiarum Universitatis saltem principium construatur. Ultraquamquod, P. Pupius (ut ex marmoreo ejus cippo docemur) fuerat VI. Vir Augustalis; & si vere medicam artem Ferrariæ exercuerat (de quo maximè dubito) per multa ante sæcula floruerat, nec ad annos Christi 1240

est

est referendus. Ex quo deducendum est, Borsettum hoc Monumentum ad historiam Ferrariensem tantummodò illustrandam exhibuisse, ut clarè pateret, Ferrariam ante Christum natum, scientia, ac bonis artibus non caruisse, si medicam artem permaximè colebat, ut medicum post ejus obitum, hac honoris sepulchralis memoria celebraret. Ad quod magis comprobandum subdit, & in apertum profert aliud marmor votivum Silvano Sancto dicatum, in quo *de Zosimo Grammatico, de Sergio Mensore, de Petilio Celatore, deque Rufo Musico* mentio est satis clara, nec notis contractis (ut mos erat apud Romanos) sed integris, & completis exscripta: ex quo, ac etiam ex illo verbo *Canabifero* (rationibus ad argumentum nostrum non facientibus) mihi, nonnullisque eximiis antiquariis maxima oritur suspicio. *pag.* 5.

Ad astruendam scientiarum exercitationem in dicta Civitate subintrat aliud marmor in fastigio Ecclesiæ Monialium S. Antonii Abbatis elevatum, cujus inscriptio latè major est, quàm quæ exscribitur: atque ego hic omissa supplebo. Hujus Inscriptionis verba sunt, quæ usque ab anno *1697.* clarissimo Muratorio transmissa fuere per eximium virum Franciscum Mariam Nigrisolium Medicum Ferrariensem. *pag.* 6.

FESTO. LABIRI. PRIMGE. DELIO

Imago Pueruli stantis.

Parva sub hoc titulo Festi sunt
Ossa Labir.
Quem afferens fato condidit
Ipse Pater.
Qui si vixisset Domini jam
Nomina ferret.
Hunc casus putei detulit
Ad cineres.

Quæ carmina nullam pro Ferrarienſi Univerſitate materiam præbent: cujuſmodi eſt aliud epitaphium ſubſequens in eadem pagina *6*.

Cernis ut orba meis hoſpes monumenta locari &c.

Si enim ex hoc Poeticam artem ibi floruiſſe deduci velit, nullum eſt fundamentum; nam & in Vicis, & Pagis, nec non rudioribus in locis per orbem inciſa quandoque carmina apparent, ſed non propter hoc Poeſim ibi in deliciis habitam fuiſſe dicendum eſt: cum notum, compertumque ſit, extra illa loca potuiſſe hujuſmodi carmina exarari: neque ex eo quòd aliquis in paucorum carminum textura alicubi ſe exercuerit, dicendum venit, ibi radicitùs hujuſmodi artem floruiſſe.

pag. 7. 8. Sequuntur paginæ ſeptima, & octava, in quibus encomia Civitatis Ferrariæ ex optimis ſcriptoribus deſumptæ afferuntur. Suntque, Midendorpius, Merula, Albertus, Ferrarius, Baudrandus, Aretinus, Battaglinus, Erythræus, [nempè Rubeus,] Guarinus, Scaligerus, Bleu, Telez, Vizzanius, Bombacius, Ghirardaccius, & Papadopoli. Præter hos omnes, majoris momenti erant faciendi ſubſequentes ſcriptores in celebranda Ferraria: nempe Gaſpar Hens, Franciſcus Patritius, Flavius Blondus, Raphael Volaterranus, Franciſcus Scothus, & alii plures.

Igitur Gaſpar Hens in ſuis Italiæ delitiis, ſeu in ſuo Indice viatorio hæc ait, quæ ad Ferrarienſem Univerſitatem pertinent. *Magna pollet nunc temporis nobilium familiarum opulentia, atque Civium locupletum frequentia; nec non celebris eſt Gymnaſio literario publico diſciplinarum omnium a Friderico II. Imp. Bononienſium in contumeliam inſtituto.* Franciſcus Patricius in Diſcuſs. Peripat. Tom. 2. ad Antonium Montecatinum Philoſ. *Cui enim meliùs labores meos dicarem, quàm ei viro, qui Sapientiæ Gymnaſium hoc Ferrarienſe, tota Italia, atque orbe celeberrimum, prudentia ſua moderatur?* Idem a Franciſco Schotto in Itinerario Italiæ reperitur. Idem a Raphaele Volaterrano, & a Blondo, quos referre piget.

Debuerat igitur Borſettus hæc omni exceptione majora teſtimonia ſuperaddere; & pro omiſſis, ac omnino præteritis habere tot Poetarum carmina, quibus vel nulla, vel modica eſt fides adhibenda. Scimus enim ad hiſtoricam veritatem aſtruendam, ubi alia abundent teſtimonia, nihil habere authoritatis poetica figmenta, quæ ad ſummùm veriſimilia, nunquam tamen vera reputanda ſunt. Meminiſſe debuerat Author noſter carmi-

num

num ad Guarinum nostrum conscriptorum sub fol. 37. nomine Civitatis Veronensis, quæ potius contumeliæ naturam habent, quàm laudis, de quibus suo loco aliquid dicendum remanet.

Incertum est, & nullius roboris fundamentum id quod asseritur de translatione Universitatis Bononiensis Ferrariam. F. Leander prior fuit qui hujus rei mentionem fecerit. Quotquot alii hoc idem scribant, a Leandro id desumere videntur; nec ullus fixam, & inconcussam epocham anni statuit: totum ex conjecturis resultat ambiguis, nullaque de hac translatione certitudo habetur, quia vel nullius roboris fuit, vel momentanea tum Neapolim, tum Patavium, quo non obstante, semper Bononiæ floruit studiorum Universitas, nulla media interruptione, quamvis Imperator toties hoc ultionis genus meditaretur. Vel si aliquando in casu fuit, tunc desiit esse quando Universitas Bononiensibus restituta fuit. Ad summum dici posset, Bononiensem Academiam hac illac vagasse, sed postmodùm ad priora limina remeasse tunc cum Friderici animus a vindicta recessit. Nullum certe hujus translationis extat firmum documentum, nullum diploma, nullum privilegium; nec in Patavina, nec in Napolitana Civitate, nec apud Ferrarienses. Ignis (proh dolor!) Ignis tabularia hæc tria in tribus spectatissimis Civitatibus, eodem tempore dolosè consumpsit, ne hujusmodi ultrix memoria apud Posteros remaneret. Hujusmodi refugio gaudent qui falsa pro veris astruere conantur: ignis voracitatem ream faciunt, qui sit omninò omnia depastus, quemadmodum Bononienses, qui assertum Theodosianum Privilegium pro erectione Studiorum in illa præclara Urbe (cum illud ostendere nequeant nisi de recenti in Templo D. Dominici exculptum) ab igne infeliciter consumptum collacrymantur. pag. 9.

Sed neque per hoc Ferrariensibus infensus sum. Sit epocha Borsettana, proùt illi lubet, sit sub anno 1241. sed quid inde? Afferat antiquissima Ferrariæ Statuta in Bibliotheca Estensi servata, quæ aliquod studiorum specimen in hac Urbe demonstrent: ergo Gymnasii publici, & universalis per hoc sufficiens perhibetur ratio? minimè gentium: ad summum aliquem literarum studiorumque cultum in hac Civitate demonstrare valent per conductos Magistros in Grammatica, & Dialectica, seu scientia Juris, & Medicinæ, non vero Studiorum Academiam, seu Universitatem Imperatorio nomine decoratam, de qua in iisdem Statutis mentio erat facienda. Hoc potius municipali industriæ tribuen-

tribuendum erat, ne cives otio torperent, atque; ut hoc pacto adolescentes cives Patriam non deserendo, literis, studiisque potioribus commodè vacarent, magistrosque nanciscerentur, a quibus utiliores, ac præstantiores disciplinas percipere valerent: alioquin si privilegio Imperiali munita fuisset hæc Magistrorum, discipulorumque coacervatio, ad cæteras Universitates præclaras, Patavinam nempe, & Bononiensem, Ferrarienses non confugissent, quorum non exiguum numerum illa ætate affluentium notant utriusque Universitatis Scriptores. Si statuta enunciata verè epocham 1264. in fronte perhibent, & ab Opizzone V. condita sint, non aliud dicendum puto; nisi quod Collegium aliquod Professorum institutum fuerit Ferrariæ in illa ætate, ad hoc ut uniformi stylo procederent in agendo. Verba ipsamet statutorum hoc clarè demonstrant ad rubr. 114. ubi habetur: *& hoc locum habeat in illis medicis, qui nunc sunt de Collegio Medicorum, & per ipsorum Collegium fuerint approbati.*

Ex quo evidenter dignoscitur Authorem nostræ Historiæ nullum discrimen inter Collegium, & Universitatem posuisse; & tamen satis ampla interest disparitas. Nam Collegium, & jus collegialitatis penes paucos residere potest, & quidem privatos, qui in unum colligere valent quotquot in tali, & tali facultate adscripti sunt, & unum corpus locale efformare sub certa lege ab iisdem observanda. Universitas verò, & Studium generale, non nisi a magno Principe fundari potest, qui privilegiis, gratiis, & immunitatibus tales Universitates munire, & cumulare possit; ad hoc, ut illecti scholares exteri, ad locum Universitatis confluant, studiisque operam navando, sub moderatione lectorum eminentium ad hoc conductorum hujusmodi privilegiis perfrui valeant. Ita videmus Universitates per Imperatores, & Summos Pontifices erectas magni nominis honore fulgere, & scholarium frequentia stipari; Collegia verò semper in eodem circulo perseverantia, limites satis brevi circumferentia restrictos habere, & tantummodò a municipibus (exclusis extraneis) efformari. Hinc est, quod in tota Italia raræ habentur veræ, & legitimæ Universitates: secus verò non pauca Collegia; cum vix ulla sit Civitas boni regiminis, quæ pro suis incolis Collegium aliquod, sive Juristarum, sive Medicorum, sive Theologorum, sive demum Procuratorum, & Notariorum apertum non habeat.

pag. 10. 11. Ecce igitur quomodo ex allatis statutorum antiquorum verbis sub fol. 11. & 12. nihil de Ferrariensi Universitate certum appareat,

pareat, sed tantummodò de Collegiis Medicorum, & de Scientia legum ab annis usque 1241.

Multo minus comprobatur assertio circa Universitatem; ex eo quia sub Azzone Principe de anno 1292. nonnulli Doctores floruerint in sacrorum Canonum scientia, per quos pronunciata fuit sententia illa in causa Patriarchatus, de qua sermo habetur ad paginam 12. 13. sub anno 1295. nam Judices, & Canonistæ per se ipsos Universitatem scientiarum constituere non valent. *pag.* 12. 13.

Sed insurgit majus argumentum ad comprobandam hanc Ferrariensem Universitatem, dum dicitur, usque de anno 1297. celebratum fuisse Instrumentum inter F. F. Ord. Prædicatorum, & Commune Ferrariæ, in quo de Scholis publicis, usque ad id tempus in Conventu eorundem Fratrum existentibus mentio habetur: ubi apparet pro Commune Ferrariæ a F. F. Dominicanis conductas fuisse hujusmodi scholas ad usum lectorum Artistarum destinatas. Hęc anni 1297. epoca illa eadem est, in qua S. Inquisitionis tribunal Ferrariæ apud eosdem Cenobytas apertum fuit, ut habemus ex Guarino fol. 88., qua de causa ædes scholarum publicarum pro residentia sacrorum Quæsitorum, illorumque offitio postulatæ fuerunt. Hujusmodi postulatio, & translatio potius pro destructione, quàm pro scholarum constructione timenda est; nam de loco, in quo iterum apertæ fuerint non tam proxima, & sollicita apparet memoria. Ultraquamquod hujusmodi scholæ errantes, & vagæ suspicionem movent, non tam fixas habuisse radices; prout Universitatem decebat. Quæcumque culta Civitas, immò quodcumque Oppidum, & viliores Pagi Scholarum habent ornamenta, & subsidia ad erudiendos incolas: sed non per hoc hujusmodi scholæ pro Universitatibus habendæ sunt: & quamvis publicæ quandoque nuncupentur, intelligendum est, publicas esse pro ditione illa, in qua sitæ sunt, adeo ut cuicumque Incolæ petenti prostent apertæ.

Subsequitur satis ampla intercapedo, & lacuna per totam paginam 14., & mediam 15. circa acta hujus assertæ Universitatis; & interim expulsio narratur Catalauniorum a Civitate Ferrariæ, ex relatione Gasparis Sardii: quæ omittenda erat, cum ad rem institutam non faciat; ut hoc pacto ad rem scholasticam citius deveniretur. *pag.* 14. 15.

Subinde primò se offert mentio Collegiorum, & Artium pro oblatione facienda ad Ecclesiam D. Dominici quolibet anno; prout

ex

pag. 15. ex allato decreto. Sed in relatione hujusmodi Collegiorum, nulla est Universitatis recordatio: quinimmò magis ac magis vilescunt enumerata Collegia, dum una cum vilioribus artibus in medium feruntur; Nescio quid mercenarii sapit ista permixtio, in qua Imperialis majestas Universitatis pessimo odore fędatur *Sartorum. Zipponariorum. Tabernariorum. Calegariorum. Fabrorum. Muratorum. Macellatorum. Caxarolorum. Piscatorum. Sprocanorum. Praconum. Brentatorum. Barbitonsorum; & Fornariorum.*

pag. 16. Recensità Marchionum Estensium Chronologià, & Thomæ de Terdona Judicis Sapientum furiali cæde descripta, quæ ad rem nostram non pertinet [licet studiosè de quodam publicorum documentorum incendio, veluti incidenter sermo interseratur, ad hoc fortasse, ut in illo Acta Universitatis consumpta credantur] tan-

pag. 18. dem ad Pontificium verum, & legale diploma Bonifacii PP. IX. pro Ferrariensi Universitate devenitur.

pag. 17. Prius verò ad paginam 17. magnum proponitur certamen inter Volaterranum, & Midendorpium circa tempus, in quo eximius Jurisperitus Bartholomæus de Saliceto ad hanc Universitatem regendam fuerit accersitus. Totum hoc jurgium evitari poterat (discrepantia enim inter Authores res nova non est) cum tertium, vicinioremque scriptorem habere possemus, qui res complanare valeret. Adeamus Guidum Panzirolium in ejus libro *de claris legum Interpretibus*. Hujus primarii scriptoris verba referenda erant, ex quibus error Volaterrani, & Midendorpj convincebatur. Inquit enim l. 2. c. 78. *Sed non multo post, ob funestas Guelphorum, Gibellinorumque factiones, rursus Patria ejectus* (Salicetus) *Ferrariam secessit, & ubi in Alberti Atestini familiaritatem insinuatus, Principi literarum studioso persuasit, ut Academiam publicam institueret.* Ergo nulla prius Academia, nulla Studiorum Universitas tunc vigebat, & spes, & ratio studiorum non erat in Cęsare tantum. *Id cum ex Bonifacii IX. diplomate, anno 1391. obtentum esset, ipse primus Ferrariæ Jus Civile profiteri cœpit, atque ejus Civitatis etiam jura municipalia condidit.* Ecce Salicetus ante annum 1391. Ferrariæ degens apud Marchiones Estenses: Ecce consilium, & persuasio de instituendo publico Studio, & ecce tandem municipalia Statuta Ferrarię condita per Salicetum, ante eundem annum. Ex quibus omnibus dicendum venit per hunc in Juris prudentia tanti nominis Virum, prima Universitatis semina jacta Ferrariæ fuisse, absque tamen ulla Universitatis specie, sed tantum id instar Colegii, &

Convi-

Convictus; ut aliquo pacto scientiarum notitia, & disciplina initiaretur. Quæ omnia successivè amplificationem maximam suscepere per Pontificium Bonifacii IX. diploma ab Alberto Marchione impetratum occasione Jubilæi, pro quo impetrando ad Urbem, peregrinantium more, contendit.

Ab hoc anno igitur MCCCXCI. epocha rationabilis, firma, & indubitata desumenda est Universitatis Ferrariensis a Pontificia authoritate institutæ. Manifestatur, comprobaturque hoc ex genuino diplomate relato, quod in Ferrariensi Archivo custoditur, & ex Nummismate Alberti Marchionis exemplato. pag. 18. Qua data opportunitate, sculpi poterat in hoc loco integrè pag. 21. ejusdem Marchionis Imago, quæ in fronte Cathedralis Ecclesiæ Ferrariæ prostat, unà cum Bonifaciano diplomate per extensum, in marmore inciso, (quod verò non ad Studium, sed ad Emphyteuses pertinet) & usque ab antiquo, literis auro distinctis. Hujus Statuæ cucullatæ, & ad modum Romipetæ, exemplum ego afferam; ut cunctis pateat, & ruditatis illius sæculi speciem aliquam ex hoc testimonio, magis quàm a Nummismate allato, omnes desumere valeant.

STATUA MARMOREA.
ALBERTI ESTENSIS.
MARCHIONIS FERRARIÆ:
PROUT IN FRONTE
CATHEDRALIS ECCLESIÆ.
USQUE AB ANNO
MCCCXCI.
PERHIBETUR.

Cæteroquin in Apoſtolica Conſtitutione, nulla mentio eſt de Academiæ reſtauratione, ſicuti neque de authoritate Imperiali, qua priùs fulcitam eamdem Univerſitatem credere conamur, quod certè eidem valdè proficuum fuiſſet. Silentium hoc in re tam gravi, ſtudioſè tribuitur per Borſettum Pontificiæ indignationi, eò quia Fridericus Imperator per plures annos Eccle-

ſiam

ſiam vexaverat: quod ſi veritati inniteretur hæc aſſertio, non minus injurioſa eſſet continua, & percrebra vox, qua buccinam ſonant cum Authore noſtro tot alii, qui non diſtinguunt æra lupinis, & quanti honoris foret Imperatoria inſtitutio verè, & fundamentaliter probata hujus Univerſitatis, penitus ignorant. Non valet itaque opinio, neque conjectura hujus magnificentiæ: immò injurioſum eſſet; ſi nos loqui velimus de re, quam ipſum Pontificem ſtudioſè præteriiſſe ſuſpicamur.

Hoc pacto fixa radice hujus Univerſitatis per Bonifacianum diploma ſub anno 1391. ea, quæ ſucceſſivè perpendenda remanent in Borſettana Hiſtoria faciliùs approbabimus; cum non niſi quæ vel de facto fuerunt, vel ſunt, ſit ille adnotaturus. Et ſic de admiſſione priorum Lectorum: de translatione ſcholarum ad ædes Franciſcanas, & Dominicanas: de affluentia Scholarium, & Doctorum ad hoc Gymnaſium, omnia in probatis habebimus, laudabimuſque. Nonnihil tamen dubito claudicare poſſe narrationem de Oratorio SS. Cruci dicato; dum dicitur, quod antiquitus ad uſum ſcholæ inſerviret, tamquam pro ſupplemento ad ædes contiguas Sacrorum Quæſitorum. Certè in hoc loco non antiquiſſima ſedes fuit Confraternitatis illius, nam alibi, ab antiquiſſima origine, munera ſacra adimplevit, donec intercedentibus ſacris Quæſitoribus, publica via, quæ ab Oſtio majori antiquæ Eccleſiæ S. Dominici exordium ſumebat, & ad viam publicam, Stabulorum nuncupatam, procedebat, interclauſa fuerit, & ad hoc caput, in Oratorium hoc transformata: juxta allegata per Antonium Perinatum MS. Hiſt. Ferrariæ ſub anno 1427. pag. 22.

Exhibetur modo Sigillum Univerſitatis Juriſtarum a Baruffaldo præſtitum. Optimum ſanè, & ſincerum monumentum: ſed de tempore, quo hæc Univerſitas hujuſmodi ſigillo uteretur, nihil prorſùs proponitur: & tamen ex tribus ſtemmatibus in eo ſculptis aliquid interpretandum veniebat, & ſpecialiter ab illo ad ſiniſtram Eſtenſis ſtemmatis collocato, in quo Gryphi ala, & pes demonſtratur, & Scholarium Juriſtarum Prioris inſignia perhibentur. Optimi & diligentis ſcriptoris munus erat perquirere, cujuſnam gentis ſignum hoc eſſet: ſimile enim illi ſtemma publicè proſtat in marmorea projectura domus cujuſdam ad feneſtram, in via S. Gregorii, in qua degit Dominicus Franciſcus Naſellius Notarius. Hoc erat inquirendum, & ſciſcitandum ab incola, & domino ejuſdem domus, & ita de tempore, & no- pag. 24.

mine ejusdem Prioris, seu Rectoris Scholarium Universitatis Juristarum notio indubitata percipi poterat, ut magis, ac magis historia veritati inniteretur.

pag. 25. Nullum dubium, Collegia enumerata antiquissimæ originis esse, & erectionem, immò omnem cogitationem de fundanda Universitate antecedere: & sunt hæc prima fundamenta, quibus comprobatur, studiorum semina viguisse Ferrariæ. In Statutis Collegiorum enunciatorum unicè desideratur mentio libri *Statutorum misericordiæ*, Collegio Notariorum de anno 1534. ab Hercule Duce II. traditi, ad expensas graves, & intolerabiles evitandas in construendis Processibus, pro causis tam Civilibus, quàm Criminalibus, Pauperum. Codex horum Statutorum depositus fuit in Archivo Collegii Notariorum, tamquam pro lege observanda; estque chartaceus. Modo verò, si non idem Codex, saltem alter a multis annis transcriptus, in Archivo secreto Vaticano servatur, ab hinc anno 1711.

pag. 28. Ast quænam hæc in scientiarum omnium Universitate penuria Grammatices? In pag. 28. adnotatur supplex libellus Francisci de Campania, qui enixè postulat facultatem, & locum docendi Grammaticam. Auditur, & approbatur per totum Magistratum; daturque illi facultas se, & familiam suam conducendi, habendique domum pro scholis, & habitatione familiæ suæ. Hæc admissio pro bono nomine Ferrariensis Universitatis erat omittenda; nam inter scientias, quæ in Universitatibus solent ex Cathedra conclamari, enumeranturque ab eodemmet Borsetto in calce paginæ 23. Grammatica locum non habet. Pædagogos suos habet hæc scientia, ferulas, & scuticas, non verò demonstrationes magistrales, & disputationes substantiales e suggestu. Itaque destituta Ferraria hujusmodi magistro, opus erat, ut postulanti aures præberet, ac ædes pararet longè a publico Gymnasio dissitas, ne dissonus puerorum clamor, & stridor minervam Professorum ex Cathedra proclamantium interturbaret: quare documentum hoc, utpote ad Universitatem nihil attinens, me-
pag. 29. liori consilio præteriri poterat.

Non pari passu expungendam judico admissionem Joannis de Finottis, cujus supplicatio exponitur; nam hic verè erat Doctor, & Bononiæ professor cathedraticus, qui Gymnasio Ferrariensi maximè prodesse poterat: atque ideò si acceptatus fuit cum tota sui comitiva, Patres conscripti optime se gesserunt. De Finotto testimonium satis laudabile habetur in Alidosio.

Insu-

Inſuper de Petri II. Bojardi Ferrarien. Epiſcopi depoſitione nihil dubitandum. Acta Concilii Ferrarienſis illum adnotant ſub hoc nomine: *Petrus olim Ferrarienſis.* Nihil de cauſa depoſitionis notat Libanorius: ſed Annales Ferrarienſes Minoritani illum crimine læſæ majeſtatis damnant. Fuerat enim ipſe Petrus unus ex fautoribus Azonis Eſtenſis, Aldobrandini filii, contra Nicolaum ex Alberto Marchione natum, verum, & legitimum ſucceſſorem in dominio Ferrarienſi. Propterea Petrus ob hoc facinus, ſatis ſuperque probatum, depoſitus fuit, ſed non per hoc exauguratus. pag. 30.

Guarinus Veronenſis, Orator præclariſſimus, conductus fuit anno 1436. ad habendas lectiones in hoc Gymnaſio per quinquennium, quod prorogatum etiam fuit anno 1441. ad aliud quinquennium. Ita Borſettus. Hoc unum ſuperaddendum erat, ex hoc documento, omnes illos (nec quidem paucos numero) erroris convinci poſſe, qui liberè, & conſtanter aſſerunt, Guarinum a Summo Pontifice Eugenio IV. Ferrariam advocatum fuiſſe, occaſione Concilii Generalis in hac Civitate coacti anno 1438. utpotè qui cum Græcas literas apprime calleret, poſſet hoc idiomate Græcos Patres alloqui, & interpretari. Concilium coactum fuit, ut diximus, anno 1438., & Guarinus fuerat jam ad Ferrarienſem Cathedram conductus anno 1436. pag. 31.

Quod inſuper Veronenſes meditati fuerint revocare in Patriam Guarinum, facilè credendum eſt; nemo enim, ut alios ditet, ſe ipſum pauperem facere ſtudet: ſed non opus erat, immò inutile, & fruſtraneum, integram illam Elegiam Veronenſium tranſcribere, qua revocabatur: nam Ferrarienſibus per maximè contumelioſa eſt, præcipuè ubi dicit de Ferraria.

Quæ ſolita eſt Ranas dumtaxat habere loquaces &c. pag. 33.

Cui contumeliæ per carmen magis contumelioſum reſpondet Guarinus hoc pacto: pag. 35.

Deſine jam putridas lymphas, Ranamque loquacem
Objicere; aut civis quas emit aſſis aquas &c.

Nil pejus de Ferraria ſcripſiſſent infenſiſſimi illius hoſtes; ac ſi unica eſſet hæc Civitas, in qua Ranarum ſtridor audiretur, vel pro plaga Ægyptiaca habenda foret hæc Ranarum frequentia. Borſetto parcendum judicarem, ſi hujuſmodi teſtimonia typis evulgata, & publici juris facta jam fuiſſent, atque idcò non ita facile latere poſſent; prout eſt ſimile injurioſum carmen Petri Antonii Maffei Societatis Jeſu; qui in Epiſtola Ferrariâ Bononiam

ſcri-

scripta ad P. Aimum Madium hæc ait pag. 131.

Dic, Ferri, quæ nomen habet, me vivere in Urbe:
Hic ubi ranifico semine bullit humus.

Sed carmina Veronensium manuscripta in antiquo Codice latebant, nec oculis omnium patere datum erat, nisi Borsetti solicitudo illa è tenebris hausisset; eò maximè quia Author idem centena encomia pro eadem Civitate sub pag. 6. suorum carminum de Cœli salubritate prædicaverat. Expediebat igitur illa omittere potius, quàm ternas paginas ignobili hac Elegia conspurcare.

pag. 36. Brevitatis studiosus Borsettus, pauca dicere instituit de Concilio œcumenico Ferrariæ habito anno 1438. sed quatuor, & ultra paginas implendo totam describit historiam, quæ a tot Authoribus enarratur, & ab iis præcipuè, quorum munus est Conciliaria Acta describere, & quorum plures enumerantur in calce paginarum 36. 37. 38. 39. Addere poterat insuper Imagines sculptas, quæ ab Horatio Justiniano referuntur, quęque propositæ brevitati nihil, vel parum nocebant; ut citius ad Nicolai Estensis obitum se conferret.

pag. 40. 41. Sed inutiliora sequuntur, & sunt vigintiduo (o res stupenda!) vigintiduo epitaphia in obitu Nicolai Marchionis Estensis, per varios Poetas, ut plurimùm ignoti nominis, conscripta. Hæc implent paginas totas 41. 42. 43. 44. 45. & 46. Excipienda tantum veniunt, quæ per celebrem Titum Strozzam, & Guarinum, dictata fuere: cæteroquin alia singula erant silentio prætereunda, utpotè superflua, nihil novi relevantia, & stylum penè barbarum redolentia.

Subdendum verò erat ad pag. 40. Statuam equestrem Nicolai March. Estensis, fuisse utique publico decreto designatam, sed non prope Palatium communis collocandam. Prior erectionis locus fuerat in medio majoris Plateę: deinde, non multos post annos, translata fuit una cum illa Duci Borsio dicata, ad locum, in quo usque ad præsens tempus conspicitur è regione prospectus Ecclesiæ Cathedralis.

pag. 47. 48. Magis, ac magis patet ex Consilio habito per Reformatores (melius Moderatores) Studii, usque ad annum 1442. hanc Ferrariensem Universitatem, umbram potius Studiorum prætulisse; nondum enim generale Studium dicebatur, prout patet ex allatis verbis ipsiusmet decreti. Firmatis postmodum illo anno Moderatoribus, eliminatis Pędagogis, ac falsis Grammaticis; nec

non

non assignata dote pro Lectorum, & Professorum stipendio: tunc verè Studium Ferrariense Universitatis generalis nomen condignè assumpsit, & Scholarium affluentia cępit amplificari.

Ad hanc Studiorum materiam non pertinet mentio tam diffusa felicis dormitionis B. Joannis de Tausiniano Ferrariæ Episcopi: atque eò magis voluptuosa hæc narratio apparet; quia in documento allato ejus obitus, in libro memoriali descripto, nulla Studiorum Ferrariensium memoria recensetur. *pag. 52.*

Similiter, narrato Marchionis Leonelli obitu, qui quidem condignè describitur, carmina illa Italica ejusdem Marchionis sub silentio prætereunda erant; tum quia alibi a Collectore Poetarum Ferrariensium referuntur; tum quia ad res Universitatis Studiorum non pertinent. *pag. 54.*

Dum fit enumeratio Lectorum Juristarum, & Artistarum ex antiquo informi Rotulo anni 1450. unà cum adnotatione salarii iisdem assignati, poterat aliquid singulare juxta famam talium Lectorum superaddi. Et præcipuè tunc, cum mentio fit Joannis Fratris Ord. Min., qui est nonus in ordine Artistarum, dici poterat, hunc eundem fuisse ex nobili familia de Canalibus, ac sua manu Librum Annalium Ferrariensium exaratum in Bibliotheca Estensi servari, quorum apud plures antiquos Scriptores mentio est; cujus libri titulus hujusmodi inscribitur: *D. Borsio Duci Illustrissimo. Joannis Ferrariensis Ord. Min. Theologi clarissimi Annales libri Illust. Familiæ Marchionum Estensium.* *pag. 56.*

Prosequitur illibata narratio rerum scitu utilium usque ad annum 1463. tunc cum S. Catharina de Vigris, Joannis Ferrariensis filia, Bononiæ obdormivit in Domino die 9. Mensis Martii. Quidquid sequitur, omitti poterat, tamquam ad Universitatem Ferrariensem nihil attinens, cui non auget decus hujusmodi narratio e Codice Bononien. desumpta. *pag. 60.*

Ad annum 1465. majori verborum apparatu describi debuerat translatio Ludovici Carbonis de Ferrariensi ad Bononiensem Cathedram; ut ibi Rethoricis, & Poeticis lectionibus operam daret. Hoc enim inditium fuerat magnæ tanti Viri insignitatis. *pag. 62.*

Quoad Statuta antiquissima Collegii Theologorum sub anno 1467. (non 1647.) F. Cæsarion ille (non Cæsarius) fuit maximæ authoritatis Vir: publici enim carceris in Juris Palatio pius ædificator dicitur a Guarino pag. 45.

Subsequuntur Statuta Juristarum, quorum, sicut & Theologorum, non summarium, seu rubricam, sed per extensum melius *pag. 70.*

lius

lius erat verba facere: cum enim non omnibus pateant, sed ut plurimum in pluteis Priorum eorundem Collegiorum reposita delitescant, in hoc loco publici juris deveniebant; & Historia Gymnastica magis, magisque roborabatur, si totus eorundem Statutorum textus, saltem in calce Operis, integer recensebatur.

pag. 77. Post doctoralem lauream Columbino Columbo per Fridericum III. Imperatorem collatam anno 1469. superaddi debuerat alia hujusmodi collatio facta Ferrariæ ab eodem Imperatore anno 1483. favore celebris Antonii Tebaldei Poetæ Ferrarien. a Cæsare Torto Asculano in suis carminibus Italicis adnotata fol. 89.

pag. 78. Optimè se gerit Borsettus in Ducis Borsii obitu, sepultura, & epitaphiis describendis: hoc tamen ad tanti Principis laudem sufficere debuerat, absque eo quòd integra pagina impleretur Guarini Senioris carminibus, a quibus Gymnasii historia nihil novitatis lucratur.

pag. 80. Ratio historiæ postulat, ut a primordiis suis res, & documenta ad recentiora tempora procedant, descendantque: sed Author noster retrocedens ab anno 1473. ad 673. more cancrorum retrogrado, antiqua documenta resumens, vetustissimos, incertosque narrat eventus, majori indagine dignos, afferens polygraphiam antiquæ Civitatis Ferrariæ ex Mario Equicola desumptam, quæ omnia lectori molesta minime futura censet, sed cum ad Ferrariense Studium nihil pertineant, prorsus inutilia sunt judicanda.

pag. 81. Sed quoniam Niventi pag. 81. mentio fit, saltem Authior noster hoc superaddere debuerat, quod Cinthius Gyraldus in una suarum Sylvarum suavissime cecinit:

Debes Principibus tuis, Niventum,
Estensis tibi quos dedit propago:
Quod quondam tu humili jacens palude
Parvi nominis, & minoris ortus,
Ipsorum studio, ac perenne cura
Effers hoc mage nunc caput superbum,
Claras Ausonii soli inter Urbes,
Vilis quo magis, ac magis fuisti &c.

Hoc unum satis erat ad Ferrariæ primordia, & incrementa significanda.

Verùm non omninò vacua, & inutilis authumari potest tota, & ampla hæc de origine Urbis Ferrariæ narratio: dum ab illa expe-

expeditus Author, ad transactionem, seu commutationem, sive conventionem immediatè, & subsequenter progreditur inter Ducem Herculem, & Commune Ferrariæ super facto publici Studii: nihilominùs paucis verbis expediri poterat hujusmodi philacteria; & hoc pacto ad ea, quæ studiorum Universitati conferebant, citius, & absque lectorum animi alienatione ad punctum deveniri, resumendo antiquiorem Rotulum lectorum, vernacula lingua conscriptum.

Adnotanda erat hoc loco, nempè in rubrica hujus memorialis, vox illa *Almo*, quæ cum usque ab anno 1474. huic Studio adjuncta reperiatur, præscriptionem habet satis latam, & quasi immemorabilem annorum usque nunc penè tercentorum, atque ideò non ita facile impugnanda venit ab iis, qui malè sentiunt de hujusmodi inscriptione. pag. 93.

Vox illa *Rotulus*, seu *Rotulum*, quæ frequens est in hac historia, significat Cathalogum Lectorum, & Professorum Universitatis; quia antiquitus singulis Lectoribus in exordio Studiorum, dabatur quædam Charta involuta, non verò plicata (& volumen propriè significabat) in qua descripta reperiebantur nomina lectorum, materia legenda illo anno, & dies præscripti ad legendum in totius anni decursu, ut ita prẹsto essent, & parati ad eorum munus adimplendum, prout Universitatis Moderatores in Rotulo monebant, statuebantque.

Locus erat hìc sermonem faciendi, saltem obiter, de Bidellis, seu (ut latinius loquamur) de Servis Universitatis. Borsettus in tota Historia sua vel nihil, vel parum de iisdem, hac illac interserit incidenter, sed non quantum operis mensura, & intentio requirit. Hìc igitur de hocce Ministro nonnulla superaddam. Bidellus est famulus Universitatis, ad quem spectat prẹvidere, & providere quæcumque in Scholis ad Magistros, & Professores, sive Scholares pertineat, ad hoc ut singula, quæ in Scholis agenda sunt, rectè, & tempestivè succedant. A Magistratu Universitatis, vel a Scholaribus, vel a Professoribus, juxtà morem, & consuetudinem Regionum, eligitur: semper verò Magistratu approbante, statuto illi salario, seu honorario, sive tandem strenis munificis per anni tempora juxtà publicas functiones scholasticas, & secundùm consuetudinem Regionum; hæque Propinæ appellantur. Veste scholastica, ad instar brevis togæ violaceæ, utitur in publicis Studiorum conventibus, in quibus semper cunctos præcedit; Baculo honorario argenteo, pro signo Univer-

ſitatis, ad lævam onuſtus. Unaquæque Univerſitas, ſive unumquodque Collegium, vel Theologorum ſit, vel Juriſtarum, vel Artiſtarum, ſuum peculiarem habet Bidellum ab aliis ſejunctum, qui in incedendo præcedit juxtà præcedentiam Collegii, cui inſervit. Curandum eſt, ut corporis habitudine conſpicuus ſit, & omni deformitate carens, ut decorè omnia, quæ ſibi conveniunt, peragat, atque perficiat. Si latinam linguam calleret, optimum ornamentum illi eſſet; nam quandoque invitare debet hoc ſermone Lectores, & Scholares ad propria munia peragenda: ubi ſi barbarè, & incomptè verba promeret, riſum fortaſſe in ſuo munere movendo, majeſtatem operis perturbaret. Quamvìs ſervile ſit ejus miniſterium, attamen officiosè tractandus eſt: in ejus enim ore ſtat omne verbum circa frequentiam, ſedulitatemque Profeſſorum, & Scholarium. Ipſe verò omnibus obſequentem ſe præbere debet. Demum promptus, ſolers, officioſus, tempeſtivus in omnibus, & per omnia eſſe ſtudeat, prout decet eſſe illum, penes quem tota Studiorum ratio poſita eſt. De origine hujus nominis *Bidello* plura afferunt Octavius Ferrarius, & Ægidius Menagius in lib. *Orig. ling. Ital.* quos referre piget. Nemo enim illorum rectè divinatur.

LIBRI PRIMI

FINIS.

AD

AD LIBRUM SECUNDUM
HISTORIÆ FERRARIENSIS GYMNASII
Supplementum, & Animadversiones.

Elebris disputatio de Immaculata Deiparæ Virginis Conceptione, utique Libri secundi exordium illustrat, sed Universitati Ferrariensi nihil prodest. De facto in Palatio Ducali agitata fuit inter Theologos Thomisticæ, & Scotisticæ sententiæ, qui octingenti circiter, numero, ceu classico acciti, ab Italiæ Urbibus Ferrariam, tamquam ad disputationis arenam, convolarunt, nostris Doctoribus, seu Lectoribus spectantibus tantùm, & audientibus unica vice Vincentium Bandellum, ex gratia, in Scholis publici lycei conclamantem. *pag.* 97.

Adhuc in ancipiti lis est, an pro honore habenda fuerit associatio facta a Doctoribus utriusque Collegii, Juristarum nempè, & Medicorum, cadaveri Marchionis Nicolai Estensis capite obtruncati, tamquam perduellionis rei, die 25. Septembris 1476. *pag.* 98.

Certè martyribus, ac illustrioribus Reipub. Viris honor iste non denegatur: sed rebellibus, valdè dubitandum.

pag. 100. Estensium Imperium non adeò amplum erat tunc, quando promulgatum fuit hoc decretum de non confugiendo ad alias Urbes pro laurea doctorali obtinenda, sive literis operam navando. Amplificatum fuit sub Alphonso I. atque iterum sub aliis Principibus. Igitur tunc temporis, nempe anno 1485. exiguum erat dominium respectivè ad hanc præsentem ætatem. Quapropter non ita amplificari debuerat tale Imperium; vel de secunda, & tertia amplificatione, quæ sub hoc argumento non cadit, nihil prorsus erat dicendum.

pag. 102. Statuta Collegii Artium, & Medicinæ Doctorum per Summarium exponuntur; quod minimè conveniens erat in Historia tam ampla, & specifica unius Universitatis, quæ methodus ab Authore non servatur in descriptione Statutorum Universitatis Scholarium in hoc eodem volumine a pag. 364. ad 437. quibus integer liber conficeretur. Sicuti in Constitutionibus ejusdem Studii ad pag. 255. recensitis summarii methodus non adhibetur, quemadmodum & dumtaxat in Statutis Collegii Theologorum, Juristarum, & Medicorum, parsimoniæ causa, observatur: quod ægrè passuros lectores fatetur & ipse Author. Sed excusatio hæc cum nimium studiosa videatur, (dicit enim, se ita facere optimè duxisse ob rationem eorundem Statutorum totius Universitatis, ne recordatio eorum oblivioni daretur) non attendenda reputatur, eò quia alia etiam Statuta huic damno subjici possunt. Si melius consultus fuisset Author, in integrum, separatumque Volumen, singula hæc Statuta compegisset, & ad calcem totius operis pro mantissa, legere illa volentibus exhibuisset, absque eo quod lectionem continuatam operis illa turpiter deformasset. Solent hanc meliorem methodum servare Scriptores rerum hujusmodi; prout videre est in tractatoribus rerum historicarum hujus saltem temporis, quibus seriem actorum, & rerum insigniorum hac diversa documentorum farragine interſecare non lubet. Solent etiam hujusmodi stylo procedere J. Consulti qui Summaria, & documenta probantia, seorsim reponunt.

pag. 117. 118.119. Ecce iterum novus Processus adamussim transcriptus, novum integrum nobis referens testamentum Ludovici Pacchiarini, favore Universitatis Ferrariensis, cum substitutionibus, & quibuscumque clausulis, juxtà Notariorum stylum, appositis, ad hoc, ut edoceantur Lectores Collegium Doctorum Juristarum Ferrarien. patrona-

tronatum habere, & jus præsentandi in Archidiaconatu Ecclesiæ Cathedralis Ferrariç. Tota hçc provincia breviter expediri poterat, si referens originem, & fundationem ejusdem patronatus, Author Lectorem ad calcem totius libri remisisset, ubi integre tota testamentaria tabula rescripta fuisset.

Transitus celeberrimi F. Ludovici de Valentia a Ferrariensi ad Patavinum Gymnasium, non adeò pro Ferrariensibus honorificum negotium est; ut tanto Ducalium literarum apparatu describi promereretur. Hæc est argumentatio quçdam logicalis, quæ de minori ad majus sçpissime habetur: atque hinc probatur prioritas, & excellentia Gymnasii Patavini supra Ferrariense. *pag.* 120.

Quod autem in primo ingressu ad lecturam Patavinam Ludovicus de Valentia celeberrimam disputationem Theologicam cum Jo: Pico Mirandulano instituerit, hoc in Patavini Gymnasii decus resultat: non enim omnes Scriptores contemporanei concordant, hujusmodi disputationem habitam fuisse Patavii: aliqui enim volunt (inter quos Joannes Perinatus in MS. rerum Ferrariensium) hoc evenisse Ferrariæ in Cçnobio, sive in Templo S. Mariç Angelorum. *pag.* 121.

Remanet expungenda ex hoc loco Epistola, sive Decretum Ducale, pro immunitate Scholarium a Gabellis, & Datiis, eò quia, cum stylo barbaro, & lingua vernacula conscriptum sit, meliùs in fine libri locum suum in colluvie similium rerum obtineret. Quod hìc pro quocumque alio documento in corpore librorum hujus Historiç millies inserto, dictum sit, ad hoc ut nusquam amplius hæc adnotatio sit repetenda. *pag.* 122.

Supplex libellus Moderatorum pro mercede postulata ob labores, quos in lyceo moderando impendebant a Duce Hercule jure ac merito rejectus est, ob vilissimi animi indicium. Hçc recordatio in hoc libro non erat inferenda; nam omnia, licèt vera, non expedit quandocumque narrare: imò prudentis est animi, ea sub silentio prçterire. *pag.* 124.

Subsequitur oblatio Cereorum, quç quotannis fiebat Massario fabricç Ecclesiç Cathedralis in diebus solemnioribus: quç oblationes tractu temporis obsoleverunt. Cur verò Borsettus ad hanc astruendam veritatem in medium afferat Decretum a Paulo Constabili Sapientum Jud. de anno 1454. die 24. Maji editum, penitus ignoro; cum in hocmet decreto, in triginta tres rubricas distributo, nusquam mentio appareat Ferrariensis Universitatis. Quapropter hoc quoque documentum, tamquam inutile, & penitus voluptuosum, rejiciendum judico. *pag.* 126.

Circa

pag. 131. Circa pretium libræ Marchesanæ, & solidi pariter Marchesani, non benè divinatur Author noster. Alia erat libra Marchesana, alia de auro in aurum, alia demum platealis; ad cujus proportionatam rationem imminuebatur pariter pretium solidorum, ex quibus libra componebatur. Libra Marchesana erat aurea, & ad instar medii aurei Veneti hodie vulgati commercii, cujus intrinsecum pretium, ex auri penuria tunc temporis desumptum, ad quindecim hodiernorum Juliorum valorem ascendebat. Libra Marchesana de auro in aurum erat eadem, sed effectiva, & numerata, atque præsens, cujus valor nunquam in eodem statu permanebat; sed modò augebatur, modò imminuebatur, juxtà mercatorum, & platearum negotia. Quidquid tamen esset in ea valoris, vel majoris, vel minoris, erat in contractibus numeranda, ratione libræ effectivæ; non verò aucti, vel imminuti pretii. Demum libra Marchesana platealis erat argentea, & manualis, ejusdem quasi ponderis, ac libra Bononiensis effectiva, sed aliquid magis, non verò ad trijulium hodiernum Romanum perveniens. Alia ratione etiam dicebatur libra Marchesana platealis illa, quæ, juxtà valorem diurnum mercatorum, per plateas erogabatur, modò augendo, modò imminuendo illam: non erat verò moneta hæc numerata, ita ut, si quis dixisset, vendo tibi pannum hunc pro tribus libris platealibus, & non essent numeratæ illæ libræ, intelligendum erat pretium opinione vel auctum, vel imminutum modo negotiatorio.

Solidi item pari passu libræ correspondebant. Solidis triginta componebatur libra aurea Marchesana: solidis totidem, plus minus, libra Marchesana numerata, & effectiva, seu de auro in aurum: & solidis sex, & semis libra platealis. Totum discrimen erat in valore solidorum, qui non ad obulum hodiernum sunt referendi. Duplicis naturæ erat solidus, communis æneus, & solidus idealis, seu phantasticus. Æneus tamquam pro hodierno obuli pretio sumebatur, sed ex quinque quadrantibus, adeo ut quintans assis unum solidum, seu nunc obulum, componeret. Solidus verò idealis vario modo sumebatur. Unaquæque libra suum solidum habebat; dicebaturque solidus libræ Marchesanæ aureæ, solidus libræ de auro in aurum, & solidus libræ argenteæ: & isti solidi ad valorem quinque obulorum, seu hodierni semijulii, vel quinarii ascendebant. Tota hæc ratio monetarum, & specificè libræ Marchesanæ, disputata habetur per Hieronymum Giacharium J. C. Lugien. in ejus Consilio *in materia Mo-*

neta

neta Marchesana, atque Beneplaciti Ducalis. Nec non plura habentur apud Bernardum Davanzati in ejus dissertatione *delle Monete*, & apud Gherardum de Nasello MS. *delle Monete Ferraresi* apud me.

Citiùs expediri poterat narratio Additionis Herculeæ ab Hercule Duce II. constructæ, & fabricæ ædis illorum de Guarinis. *pag.* 132. Membra Elegiæ ad hunc locum reportata cum historica narratione non concordare quis non videt? Præterquamquod non omni laude digna videtur manifestatio rei domesticæ satìs angustæ apud Virum adeò insignem, familiæ adeo illustris, nec non de optimis studiis optimè meritum; cum paulo post de honorario 600. Ducatorum Christophoro de Albericis Ticinensi assignato, sermo habeatur.

Super omnes quascumque adnotationes in hoc volumine insertas, verè una digna cedro illa est, quæ de Peregrino Prisciano tam disertè, & eloquenter loquitur. *pag.* 136. Utinam quæcumque alia in hoc libro afferuntur, documenta tanti momenti essent, & tam opportunè, & eleganter conscripta. Servantur Prisciani Opera, pro majori parte, in Estensi Bibliotheca: nonnulla etiam hic Romæ in Bibliotheca olim Slusiana.

Unicè referendum erat quintum Capitulorum concordatorum *pag.* 144. inter commune Civitatis, & Alphonsum Ducem; hoc enim ad Studium pertinet: quamvìs pro meliori & Studii, & Ducis honore esset reticendum, eò quia, non obstante nova Ducis sponsione, minimè servatum fuit.

Concrematio scamnorum narrata pro gaudii argumento a Scholaribus, tamquam res vel parvi momenti, vel nullius honoris, & dignitatis, erat omninò omittenda. *pag.* 147.

Item tamquam ad Universitatem Studiorum pro nihilo pertinentia, reticenda erant bella patrata inter Julium II. Pontificem, & Alphonsum Ferrariæ Ducem. *pag.* 148.

Gloriosa utique mentio est de magno Cęlio Calcagnino pro Patria Historia scribenda deputato. Ast Prisciani onus de Ferrariensi Historia conscribenda ubi nam locorum remansit? Anne hæc provincia a Prisciano deserta fuit? Nequaquam. Ergo magna orta fuit diffidentia, ne Prisciani monumenta valerent; atque ita hoc idem argumentum Calcagnino assignatum fuit. Sed Historia Calcagnini pari passu, ac illa Prisciani, processit. Utriusque scripta magna in parte deperdita sunt, & per fragmenta tantummodo reperibilia. Calcagnini incomptæ chartæ, nullo

lo servato ordine, apud Albertum Pennam olim Ferrariæ servabantur: deinde in Bibliotheca Card. Imperialis reposita fuere; sed parùm ad Ferrariensem Historiam texendam accomodata.

pag. 154. Singulare certamen tanta solemnitate descriptum inter Nicolaum de Auria, & Christophorum Guascum, Ferrariæ initum, anno 1529. erat omnino silentio mandandum, & eodem pacto resecanda erant carmina Gabrielis Ariosti. Pia quoque Authoris animad-

pag. 159. versio, & exclamatio, qua Ariosti carmina intersecat, erat reticenda: quæ omnia extra argumentum veniunt judicanda usque ad integram pagellam 160. & ultra.

pag. 164. Non possum quin laudibus cumulem relationem Privilegiorum tum Juristis, tum Artistis Ferrariensis Universitatis collatorum a Carolo V. Imperatore, dum Bononiæ moraretur. Hæc sunt vera, & ingenua Universitatum documenta, quæ nullum patiuntur obicem, & nomen amplificant. Quemadmodum mentionis de solemni coronatione magni Ludovici Ariosti hic verè locus est; ut controversia illa obtruncetur, quæ hujus honoris tantum Poetam expertem constanter apud nonnullos scriptores asseverat. Nonnulli item de loco coronationis contendunt: alii Bononiam volunt, alii Mantuam. Communiter sapientiores pro Mantua stant. Hic quoque locus erat Ariosti sepulchrale monumentum, atque epitaphia reportandi; non verò ad usque librum tertium, quasi extra ordinem, transferendi.

pag. 182. Sed quid ad nos totum Angliæ schisma tam prolixè descriptum? Abundanter dictum foret, si stylo contractiori usus fuisset Author noster: nam Bernardus Davanzati scriptor Etruscus, qui Cornelianum laconismum adeo diligebat, tanta, & talia, & tam luculenti calamo de Anglicano schismate non exaravit. Utique verum est, quod Henricus Rex de rei exitu vehementer sollicitus, celebriorum Europæ Universitatum suffragia emendicavit, & Cęlius Calcagninus Ferrariensis Canonicus per quatuor epistolas in hoc argumento partem habuit: sed per hoc non evincitur, postulata fuisse suffragia a Ferrariensi Universitate. Erat Cęlius Henrico addictissimus, antequam Rex ille ab Ecclesiæ unitate recederet, & in causa se declarat fuisse, in quadam Epistola ad Regem conscripta. Per modum autem consilii si ipse solus avocatus fuit, totam Universitatem avocatam fuisse, non satis probatur.

Resecetur quæso tota hæc verbosa descriptio vitæ, morum, studiorumque Danielis Fini. Vir utique fuit iste, omni laude dignis-

timus, sed locus iste non erat illi statuendus, cùm nihil ad rem præsentem faciat. Si Borsettus Bibliothecam Scriptorum Ferrariensium scribere instituisset, occasio hæc, & tempus optimè assentirentur huic narrationi. Ad summum, mentione facta Viri tam illustris, debuerat reponi calamus, & ad alia utiliora pro hoc Studiorum argumento transitus fieri.

Sed ad pejora procedit Historia: recenset enim in fine Libri secundi obitum Jo: Antonii Regilli Pictoris de Pordenone; ut subinde reditum Card. Hippolyti Estensis Ferrariam e Gallia, die 6. Augusti 1539. describat, currente magna annonę penuria: propter quam idem Cardinalis ingentia subsidia Ferrariensibus elargitus fuit. Sed ad Historiam Ferrariensem universalem; non verò ad res Studiorum hęc sunt pertinentia; & non alia fortasse ratione in hoc volumen inferenda duxit Author, nisi ut illud magnę molis elaboraret. pag. 191.

Hoc unum pariter remanet in hac pagina 192. & 193. animadvertendum (omissis quę in dicendo irrepsere plasmata, nempe *Jure merito* pro *Jure & merito*, *Pratio* pro *Pretio*, *Seculi* pro *Sęculi*, *Muretti* pro *Mureti*, *Admoverimus* pro *Admoneremus*) circa Regillum Pictorem ibi commemoratum; hunc non accersitum fuisse Ferrariam, ut parietes Aulæ Estensis pingeret, sed tantùm ut Aulæa pararet, seu delinearet pro textura. Carolus Rodulphius clare loquitur in elogiis Pictorum Venetorum T. 1. pag. 107. & seq. = *Per commissione ancora del Duca Ercole II. di Ferrara, che inteso quanto fosse Gio. Antonio pronto nel disegno, lo stimò a proposito per divisare alcune invenzioni per tesser arazzi (avendo a quest' effetto condotti di Fiandra Tessitori) si pose a comporre molti disegni, traendo le invenzioni dall' Odissea d' Omero, degli errori d' Ulisse, allor che partendo dalla vinta Città di Troja se n' andò lungamente vagando il Mare, provando varie avventure ec.*

Intanto il Pordenone sollecitato dal Duca, gli convenne passare a Ferrara, pensando ivi dar fine a' Cartoni incominciati, ove ricevuto con molta umanità, gli fu assegnata casa, e le dovute provvisioni. Ma in pochi giorni sovrappreso da improvvisi dolori, terminò la vita con dispiacere del Duca, che vivamente si condolse per la perdita di uomo così eccellente: il che fu cagione, che l' opera non ebbe il suo fine, non essendovi alcuno, che fosse bastevole a seguire la maniera da lui tenuta ec.

Seguì dunque la morte del Pordenone in Ferrara il 1540. *negli anni di sua vita* 56. *e per quello fu creduto, di veleno, cagionatogli*

dagli emuli suoi, credendo quello esser molto amato, e favorito dal Duca ec.

Gli furono ordinate dal Duca sontuose esequie, onorando la virtù di tanto pittore ec. Non gli fu eretto particolare sepolcro, come il Duca aveva pensato di fare ec.

SECUNDI LIBRI

FINIS.

AD

AD LIBRUM TERTIUM
HISTORIÆ FERRARIENSIS GYMNASII

Supplementum , & Animadversiones.

A PAULI Papæ III. adventu Ferarriam incipit Gymnasticæ Historiæ Lib. III. & eodem ferè pacto, quo superiores libros supervacaneis rebus amplificavit, ita & hunc quæsitis, ac mendicatis documentis redundare facit. Expeditus itaque ab anno 1539. ad 1543. transitum faciens, & adventu Papæ jam exposito, ad descriptionem Palatii *di Belvedere* se convertit, ubi quidquid ars, & poetica facundia ministrare poteft, totum in ejusdem palatii, & viridarii pictura impendit. Sed quorsum hæc? Ut postremis quinque tantùm verbis paginæ 195. pergrande opus illud enarret : *Aloysium Estensem Infantem, Herculis Ducis Filium, cum sexaginta primæ nobilitatis Scholaribus, Pontifici ingredienti obviam fuisse, ut claves Civitatis Summo Pontifici offerret.* Cæterùm de palatio, deque viridario illo jam cantaverat pag. 193.

vates, nempe Cælius Calcagninus, Ludovicus Areostus, & Scipio Balbus (a Borsetto non commemoratus), a quibus & vera, & verisimilia amœnissimi illius loci descripta fuerant, absque eo quòd hic iterum in scenam prodirent.

pag. 198. Locus erat (occasione referendi obitum Cælii Calcagnini, & publicam Bibliothecam ab eo institutam apud FF. Ord. Prędicatorum Ferrarię) mentionem faciendi ingentis copię Codicum manuscriptorum, qui hujusmodi Bibliothecam astruebant. Eorum Inventarium conscripsit Jo: Hieronymus Monferratus Cælii alumnus, & manu propria conscriptum servabatur apud Albertum a Penna Ferrarien. donec Romam ad Card. Imperialis Bibliothecam, cum aliis propemodum infinitis Ferrariensium rerum Codicibus transmissum fuit. Hoc unum singulariter ex allato Inventario apparebat, Codices manuscriptos Bibliothecę Calcagninę ad numerum 3584. ascendisse, inter quos Peregrini Prisciani Historia Ferrariensis eminebat, undecim tomis magnæ molis comprehensa, atque ipsius Cælii nova Ferrariæ Historia ad tertium usque volumen perducta; sed adhuc non absoluta.

pag. 200. Anno 1554. PP. Societatis Jesu primùm Ferrariam incoluere: quod utique verum est. Ad Vniversitatem Ferrariensem hoc non attinet. M. Antonius Guarinus loco citato, satis clarè loquitur, & de hac re verè ad Historiam suam pertinente latam mentionem facit, quæ in Historia Gymnastica ad nihilum valet; prout ad nihilum relatio illa de Calvino, qui mentito nomine *Monsù d' Apevillé*, è Gallia Ferrariam venit, ut Renatam Ducis Uxorem doceret, ac in prava hæresi confirmaret. Carmina Lavezzolii ad rem non faciunt; cùm fęminam laudent omni vituperatione,
pag. 201. quo ad Religionem, dignissimam. Fuga Calvini potiùs erat collacrymanda, eò quia per illam Ferrariensibus ablatus honor, & gloria fuit, quæ evenire illis poterat, si iniquissimum Hæresiarcham candenti ferro inurere, & signare in faciem iisdem contigisset.

pag. 202. Extinctio feminum Calvinianæ pestis, consilio Patrum Soc. Jesu, de recenti, tunc Ferrariæ incolarum tribuitur: quod negare non audeo, neque in controversiam adducere. Sed longa illa P. P. ejusdem Societatis nomenclatura omnium sæculorum, qui Patriam Ferrariam incoluere, studiosa nimis videtur, nec tam faciliter toleranda. Præterquamquod nonnulli etiam desunt ex illis, qui debito honore fraudati omitti non debuerant, inter quos Jo: Baptista Montanus, Hieronymus Brutturi, Hippolythus

Pal-

Palmerius, Hippolythus Severius, Antonius Villa, & alii recentiores, & inter vivos degentes, quorum mentio desideratur.

Sequitur testimonium, & judicium Universitatis Ferrariensis pro admittenda Societate Jesu in Galliarum Regno, de quo fusè scribit laudatus Bartolus Ital. l. 3. c. 11. quod testimonium erat Sorbonæ Theologis exhibendum. Tota hæc narratio honorificentissimè locum habet in hoc libro: sed non fuit unica Ferrariensis Universitas, cui postulatum fuerit hujusmodi testimonium. Pariter hæc petitio facta fuit Bononiensi, & Patavinæ Universitatibus, necnon & aliis Italiæ; prout Acta earundem Universitatum testantur.

Si Author de equestribus Ferrariensium rebus loqui instituisset, procul dubio relatio ab ipso facta in hoc loco de *Monte Ferronia*, de *Castro Gorgoferusa*, de *Templo Amoris*, & similibus ludicris luctis, spem lectorum implevisset: nam Ferraria Civitas in hac studiorum palestra excelluit, & magisterium habuit, atque ob torneamenta, magni nominis ubique fuit proclamata; prout Jo: Baptista Adrianus testatur in Florentina Historia. Verùm ad quid de armis sermo, ubi de literario Gymnasio unicè verba habenda proponuntur? Sed nondum finis. *pag.* 205.

Musica ars subinde laudatur, & Ferraria tamquam Theatrum musices commendatur, non in virorum tantummodò, sed & mulierum, & sanctimonialium excellentia, necnon in Theatrorum multitudine, amplitudine, majestate, & magnificentia. *pag.* 207.

De novis Scholis, immo de situ quarumcumque Scholarum in unum collectarum in Palatio Paradisi, ubi nunc usque degunt, optima, & rationabilis mentio est: sed de Paræcia S. Clementis, sub qua idem Palatium, jure parochialitatis subjicitur, non communis sententia est. Alii namque volunt, esse tale Palatium sub cura, seu in contrata (ut ajebant) Ecclesiæ Parochialis Vicarialis Pomposianæ, quæ S. Agnetis V. M. nuncupatur; ut apparet ex Instrumento venditionis ejusdem Palatii anno 1586. in hoc eodem libro inserto ad paginam 218. *pag.* 208.

Notandum hìc venit, Oratorium vetus Societatis Rosarii venerabilibus in hæreticam pravitatem Animadversoribus anno 1614. traditum fuisse, quod minimè respondet assertæ fundationi Oratorii S. Crucis in eodem loco, seu prope, de quo loquitur Author noster sub anno 1448. f. 23. sed hoc non omittendum ratio postulabat, ut de restauratione illarum ędium sermo haberetur, facta per modernos, recentioresque Inquisitores,

& ut

& ut antiqua non satis fidelis inscriptio iterum proponeretur examinanda. Nova interim insurgit narratio de obitu Petri Castagnę Medici Hispani, cui commissa fuit cura, ut pestilentiali morbo correptis mederetur: quapropter ejus supplex libellus exhibetur Jo: Antonio Rondinello Sap. Judici porrectus, in quo arcani sui dispensationem profert. Ast hic neque lector, neque laurea insignitus in Ferrariensi Universitate reperitur; quapropter nihil ad rem publici Studii documentum hoc pertinere clarè patet; atque eò magìs, quia ex tali supplicatione Author potiùs circumforaneus, & empyricus Medicus, quàm verè Doctor judicandus venit: & quia Circulatores tamquam Universitatum filii spurii recensentur, ideo in hac tam celebri non erat admittendus, nec de eo tam magnifica amplificatio facienda.

pag. 210.

pag. 213. Inscriptio Hospitii illorum, qui peste corripiebantur, & a M. A. Guarino L. 6. f. 454. adnotatur, hodie Ferrariæ extat in muro cujusdam cellæ lignariæ prope publicum majorem carcerem, ad quem aditus patet per viunculam nuncupatam *delle Forche*. Fortasse ibi translata fuit a Villa Cassanæ, tunc quando Hierocomium destructum fuit.

pag. 216. Funera duo, Maximiliani Imperatoris, & Caroli Galliarum Regis, ad studia nostra non pertinent; ideoque expungenda, & ad Historiam Ferrariensem universalem transportanda; necnon etiam in calce libri reponendum erat totum Instrumentum venditionis Palatii Paradisi nuncupati.

pag. 227. Fames universalis in Italia omitti poterat, atque ita pariter excidium paratum a Judæo Manasse in Alphonsum de Banchis, pro quo idem truculentus Judæus morte turpissima damnatus fuit.

pag. 228. Alii funestissimi eventus in hac pagina describuntur, nempe fames, & hyemis rigor; obitus Co: Alphonsi Estensis Tassoni; mors, & exequiæ Ducissæ Mantuanæ; strepitus ad tumulum B. Beatricis II. Estensis in Monasterio S. Antonii Abbatis; timor, & tremor Alphonsi Ducis; & tandem (quid plura?) ejusdem Ducis exitus lacrymabilis, ejusdemque privatum funus, & sepultura. Quorum omnium hunc postremum eventum satìs erat ut narraret; cùm cætera extra argumentum nostrum evadant.

pag. 229. Sed, ubi loquendum est, tacet Borsettus; & ubi silentio opus est, verba profundit. Narratis incassum antecedentibus eventibus, ad devolutionem Ducatus Ferrariensis ad S. Sedem Apostolicam devenitur, sed unica, & quidem brevi periodo, habens se author excusatum de hujusmodi compendiosa parsimonia, eò quia

apud

apud Scriptores origo hujus devolutionis satis liquet: sed non in aperto fortasse erant alia superenarrata? Ferrarienses Historici nihil horum tacent, & tamen in hac Gymnasiologia diffusè exponuntur. Cautè tamen loqui voluit in re tanti momenti, ne serò nimium dixisse pęniteret. Citò itaque ad Ferrariensem Studiorum Universitatem transitum facit sub Pontifice Clemente VIII. de Bono regimine, de Centumvirali, de Rotę Signatura, deque administrandi optima ratione, præcipitanter loquendo; donec ad Privilegiorum confirmationem datam Scholaribus, & Doctoribus anno 1600., totum diploma in hoc loco recensendo, perveniat.

Epocha originis Academiæ Intrepidorum ad annum 1601., non verò 1600. est reducenda; & loco Theatri ad S. Laurentium, substituendum venit Theatrum in prospectu magnæ Aulæ, seu Curtilis Principum Estensium, in quo Fabula illa piscatoria Alcei ab Antonio Ongaro elucubrata, mirifico apparatu acta fuit anno 1614. fuitque repentino incendio consumptum anno 1660. Theatrum verò ad S. Laurentii nobilissimæ familiæ de Obizzonibus a Jo: Baptista Aliotti paratum, pariter repentino incendio vastatum fuit anno 1679. Jacobus Mazzoni Philosophus eximius Patriam habuit Cesenam, non verò Forum Livii, ut videre est apud plurimos Scriptores, & de recenti apud Vivian. *Monumenta Illust. Galliæ togatæ. f.* 79. pag. 231.

Pro dote Academiæ Intrepidorum assignata fuerunt scuta centum sub Alexandro PP. VII. sed redditus iste dimidiatus fuit a Card. Imperiali tunc Legato Ferrariæ anno 1692. qui medietatem ejusdem assignavit pro salario Linistæ in Collegio Nobilium Penna, modò (ut mihi referunt Ferrarienses) abolito.

Recensentur quoque in hac pagina aliæ Academiæ diversi generis, tum antiquæ, tum recentes, quæ Ferrariæ viguerunt, & vigent; sed non omnes veræ Academiæ sunt nuncupandæ. Differunt Academiæ a cętibus litteratorum hominum, & a conventibus, in quibus ad placitum de re literaria differitur; prout sunt *Silva*, & *Vinea*, nec non *Theologiæ Moralis*, ac *Matheseos*. pag. 232.

Crambes illa Francisci Patritii millies recocta usque ad nauseam, circa Poetas Ferrarienses, adeo antiqua est, & assentatione plena diebus nostris, ut fastidium moveat iis præcipue, qui lege vivunt nova, non veteri: atque ideo poterat omitti. pag. 233

Quidnam est hæc collectio Centonum? elegantius dici poterat *Scrutorum*. Centones enim sunt vestes multiplici panno contextę pag. 234.

juxtà

juxtà illud Juvenalis fat. 6. *Intravit calidum veteri Centone Lupanar.*

pag. 244. Ab hac pagina usque ad integram 254. divertit iter Borsettus, & de magno Poeta Ludovico Ariosto verba profundit, decem implendo paginas epitaphiis, carminibus, & controversiis, seu quæstionibus ad laudem ipsius, totam narrationem complendo cum pictura sepulchri ære incisa, atque hoc pacto miscellaneorum scriptor evadit. Huic magno Poetarum Epicorum Italiæ Principi, locus datus antecedenter ad paginam 230. sub anno 1494. fatis erat; pro eo quod satis erat ad Gymnasticam Historiam illustrandam. Si verò rerum Ferrariensium diarium Borsettus exarare sibi in mentem proposuisset, de hoc, & de tot aliis Ferrariæ eximiis Poetis per seriem annorum conscribere poterat: sed cùm nihil penitus ad præsens institutum faciat hæc magni Ludovici tam verbosa mentio, erat omnino omittenda, & alicui Scriptori Bibliothecæ Scriptorum Ferrariensium relinquenda. Fatetur tamen Author, se viam divertisse, sed hoc summis labiis fatetur per modum dubitandi, dum dicit pag. 254. *Modò in viam,*

pag. 254. *si tamen divertimus, revertamur.* Si hæc non est diversio, neque erit illa proverbialis dictio, qua aliquem (nos Itali) qui longiùs a proposito digressus sit, perstringimus: *Saltar d' Arno in Bacchiglione: Passar da Pomposa a Milano.*

pag. 264. Collegium a Card. Serra meditatum, cùm complementum suum habere non potuisset, omittendum erat: quæ enim infecta sunt, malum consilium proponentis denotant.

pag. 265. OEconomica descriptio, & status Studii, quamvis utiliter hìc exponatur, nimiùm tamen minutatim describitur, & nullo penitus historico modo servato, cùm qui ista legit, potiùs libros calculatorum percurrere videatur.

pag. 267. Item Collegium Romanum per hereditatem Manfredam in Urbe erigendum, enuntiandum veniebat tantummodo, &, si documenta ulla proponenda erant, prout tot, & tanta hìc recensentur, reponenda erant, ut jam diximus, in calce libri: nam, etsi casus quandoque evenire posſit, ut hujusmodi Collegium erigatur in Urbe, & fieri hujusmodi substitutio favore Civitatis Ferrariæ quandoque posſit, documenta in integrum erunt exhibenda: & tunc aliquo modo essent valida; sed illorum enunciatio historico modo facta non admitteretur, nisi validis probationibus suffulta.

pag. 274. Collegium Campionis Patavii, hac tempestate, saltem pro Ferrariensibus desertum est: sed cur tanta jactura? Propterea condignè

dignè in hac narratione collacrimatur Borsettus, quam opto, ut Ferrarienses audiant, & quandoque ad pristina jura redire satagant.

Non ita optimo consilio idem Author totam originem Tribunatus Ferrariensis hoc loco describit. Nil magis dici poterat a *pag.* 275. Scriptore Ferrariensis Historiæ ex professo: Pigna, Sardio, Giraldo, Faustino &c. Cum igitur nihil, vel parùm ad Studiorum argumentum hæc narratio, seu potius hæc disquisitio, pertineat, laudabiliter omitti poterat, & hoc pacto absque hac asiatica digressione procedebat Author, res studiorum tantummodò adnotando, & in lucem edendo.

Verba tamen ejusdem disquisitionis perlegendo, & conjectu- *pag.* 277. ras omnes approbando, ad illud transeo, ubi de Residentia Judicum, & Magistratus XII. Sapp. in contrata S. Romani Martyris existente tractatur, asserendo illam contiguam Ecclesiæ. Veriùs dictum fuisset, si hanc ædem e regione, & in prospectu dictæ Ecclesiæ positam extolli scripsisset, nempe ad angulum palatii Juris communis, ac in pede turris, supra quam carcer turris, & inde Archivum Notariorum seu Registrum insurgit. Procedebat hæc Residentia ad usque initium porticus viæ S. Romani, ubi modò patet Caupona satis celebris, in qua [cum latus satis longum & latum habeat] vestigia in parietibus non nulla adhuc apparent antiquæ senatoriæ Majestatis. Hoc habemus ex authenticis probationibus in Statutis diversarum Artium Ferrariæ existentium.

Epigramma Cęlii Calcagnini, nisi illi apponatur titulus, & ar- *pag.* 278. gumentum saltem præsumptivum, nihil penitus significat ad probandam residentiam Magistratus in magno Curtili Principum Estensium.

Froldo; non significat aggerem, seu propugnaculum aquarum *pag.* 280. ad ripas fluminum, sed communiter usurpatur ad significandam naturam aggeris ab aquis penè dituti, & lacessiti. Ista percussio, seu erosio facta ab aquis decurrentibus, & ab eorum impetu in aggeribus, id efficit, ut propugnacula, & aggeres ipsimet subigantur, macerentur, & ut ita dicam, excorientur, nudique evadant, & quocumque sustentaculo destituti; adeo ut, impetu aquarum facilimè corruant. Ista erosio itaque appellatur *Froldo*, non verò ipsi aggeres. Ejus derivatio ethymologica magis Italico idiomate, quam latino, explicari potest; nam ex verbo *Frollo*, quod significat *Macer* derivationem habere nemo inficiari potest.

pag. 281. Perperam crediderunt qui abrogationem duorum Lectorum primæ sedis, absque Studii, & Universitatis detrimento fieri posse dixerunt, atque eo magis, quia hujusmodi Lectores extranei, & non hujus essent Provinciæ. Hi enim sunt, quorum ope viget nomen, & fama Universitatum. Debuerat igitur huic assertioni superaddi, necessitate cogente; nam extrema necessitas omnem decoris, aut famæ titulum superat.

TERTII LIBRI

FINIS.

AD

AD LIBRUM QUARTUM.
HISTORIÆ FERRARIENSIS GYMNASII

Supplementum, & Animadversiones.

I verum est, quod nemo inficiari potest, lecturam Summæ Rolandinæ adscriptam fuisse uni ex Notariorum Collegio; ut illa, statutis diebus, in ædibus ejusdem Collegii haberetur, rem istam nullo pacto ad Ferrariensem Studiorum Universitatem pertinere unusquisque fatebitur; quia negotium sejunctum est, neque ad publici Studii provinciam attinet; cum suas præcipuas leges habeat, sua stipendia ex visceribus rei notariæ, non autem ex massa publica Universitatis, & suos Præsules ex Collegio Notariorum assumptos; quod evidenter patet ex moderna restauratione Collegii, & Cathedræ Rolandinæ habita anno 1727., prout loquitur Inscriptio in eadem Collegiali æde nuper incisa hujusmodi, videlicet. pag. 285.

 D.

D. O. M.

ÆDEM hanc nobili Collegio Notariorum Ferrariæ pro comitiis habendis destinatam, quam clarissimis monumentis illustraverunt. Petrus Nigrisolius Præses, qui intermortua jam diu Summa Rolandina lectionem restituit 1631. Philippus Hieronymus Bartolus, a quo illud præcipuè impetratum est, ut Hæbreorum Acta judicialia, & Curia Judaica arroganter instituta aboleretur anno 1708. Daniel Bartolus non degener filius, per quem lectio Rolandina noviter excitata fuit Anno 1724. Dominicus Nallius, qui illud obtinuit, ut Massarii nomen in Præsidis titulum pro hocce Collegio immutaretur. Joseph Maluccellius, cui non parum Curia debere fatetur, ob Judiciariam, Instrumentariamque Praxim typis æditam. Joseph Lombardus, qui Taxas pro Judicum, & Notariorum salariis, & mercede respectivè sancitas usu mandavit. Novis ornamentis in splendidiorem formam D. D. Proconsulum, cæterorumque Assessorum approbatione Dominicus Baruffaldus Collegii Præses amplificari curavit.

Anno Domini MDCCXXVII.

pag. 226. Vel de Hæreditate Leonia erat omittenda mentio, vel ille Hæres substitutus erat enunciandus; vel qui hoc tempore tali gaudet hæreditate, quæ per hoc videtur in desuetum abiisse.

pag. 288. Deleatur pariter verbum illud *Terzaria*, ad significandam tertiam temporis partem, qua in singulo anno frequentantur cathedræ a lectoribus usurpatum, & pro illo substituatur potius *Tertiarium*: & subsequenter scribatur: *pro uno quoque Studii tertiario.*

pag. 302. Insigne, & memorandum primo aspectu videtur decretum compromissionis pro controversia juridica inter Carolum Emanuelem II. Sabaudiæ Ducem, & Rempublicam Januensem: sed eventus non ità commendandus. Re enim infecta, & nunciis retrocessis, nullum causa habuit exitum; nec Doctores Ferrarienses ullam scimus pronunciasse sententiam.

Pre-

Preces P. P. Congregationis Somaschæ non exauditæ pro redditu augendo ad usum Collegii Clementini, nullius momenti habendæ sunt; ideoque nequè hìc erant adnotandæ: nam si de singulis precibus, quæ quotidie Principibus porriguntur mentio esset facienda, in infinitum procedere conaremur. pag. 304.

Quæso: cur in fine Constitutionis pro salariis Lectorum, subnectitur locus, annus, & typographus? non nisi certè, ut si quis illam emere cuperet, ad hujusmodi typographum accedere valeret; sed alias incolit oras. Adnotatio hæc satis superque vilescit. Poterat liberè etiam subdere. Venit obulum unum: de fide propria male sentit Borsettus, atque ideò testimonium irrefragabile subnectit. pag. 319.

Collegium Penna ad argumentum Universitatis Studiorum non facit; est enim (vel potius fuerat) privatus Cœtus Adolescentum pro convictu: nihilominus supplendo omissa, addam Inscriptionem, quæ totius hujus Collegii historiam demonstrat: estque adhuc in fronte ædium ejusdem Collegii marmore insculpta, & elevata.

D. O. M.

JOSEPHO RENATO CARD. IMPERIALI LEGATO. Quod hoc Collegium Nobilium Penna, summo Civium, & exterorum bono erexerit, atque alia tam multa, & præclara, brevi sex annorum, totidemque mensium spatio compleverit. Templo, Arisque Deo restitutis. Disciplina in Episcopatus temporario regimine firmata. Cathedrali sacra supellectili ornata. Egenis liberalitate cumulatis. Vectigali liberculorum ejus cura sublato: æreis nummis deterioris notę eliminatis. Auctis Communitatum proventibus. Viis publicis lapide stratis. Cloacis Urbis, & Agri Aquaductibus expurgatis. Prolatis mendicantium ædibus. Nova Platea exornata. Opificiis invectis. Archivo innumeris tabulis, & foro legibus instructo. Quæ licet miraculo propiora gesserit, magis adhuc sui ipsius miraculum fecit, virtutibus omnibus, copioso fœdere in unicum Virum sociatis. Ut grati animi obsequia perenni monumento testarentur effusis lacrymis, & Votis, abeunte prosequuti. Co: Antonius Federicus Novara Judex, Magistratusq. Sapp. publico decreto P. P. Anno Domini MDCXCVI.

Post

Post hæc subdendum venit, hujusmodi Collegium Penna ab Alberto fundatore ita nuncupatum, qui titulo Marchionis a Rege Poloniæ decoratus fuerat, hoc anno 1738. omnino clausum, & destitutum esse: ob rem judicatam in Romanæ Rotæ Auditorio, ni fallor, favore Joannis Pennæ, ejusdem Marchionis Alberti hæredis.

pag. 320. Ornamentum stemmatum desiit esse post obitum sapientis illius Viri, qui hujusmodi decoramentum promoverat; adeo ut nemo imposterum ad hoc dispendium, post lectorum discessum, animum inclinaverit.

pag. 325. Huc usque, & non ultrà procedendum erat in sermone de controversia orta inter Bononienses, & Ferrarienses, ratione præeminentiarum pro Universitate studiorum. Cætera testimonia, usque ad pag. 336. penitus inutilia arbitranda sunt, cum jam singula in Votis J. Consultorum, & in Relationibus Francisci Mariæ Nigrisolii typis editis, & S. Congregationis exhibitis, difusè habeantur. Non est hìc rationum, seu jurium locus: superabundanter usque ad hunc locum stylus processerat. Remanebat unicè; ut quod de lata Romę sententia, & de favorabili decreto emanato die 22. Octob. 1702. pro Ferrariensibus, adnecteret ea omnia, quæ in dicta pag. 536. subjungit, usque ad integram rei judicatæ approbationem, & non ultrà, ut hoc pacto sufficienter Lector de orta controversia, de rationibus allatis, & de sententia lata, more historico instrueretur.

Tota hæc Inscriptio in laudem Antonii Musæ Brasavoli insignis
pag. 339. sua tempestate medici, materiam præbuit; ut integrum Volumen a Hieronymo Baruffaldo efformaretur; ad hoc ut [ita Clemente XI. PP. postulante] controversiæ tunc obortæ inter Universitatis Moderatores compescerentur. Scripsit itaque Baruffaldus Volumen illud italicum *Commentario Istorico ec.* typis jam editum instante Hieronymo Brasavolo Palatii Pontificii Archiatro, & Rodulpho paritèr Brasavolo Scholarum piarum Sacerdote de Brasavolarum familia, & laudati Hieronymi Archiatri ex fratre Nepote, qui Ferrariæ diu commoratus, opus hoc completum Romano Pontifici subjecit, ut probata videret, & germana ea, quæ in marmorea tabula pro Antonio Musa descripta fuere. Quibus omnibus idem Summus Pontifex consideratis, de Authore illius Voluminis, summa dignatione, conclamavit; Benè scripsisse: Vigore cujus approbationis, Tabula, unico tantum verbo in clariorem formam superaddito, restituta fuit suo loco, non contra cathedram in schola Artistarum, prout scribit Borsettus, sed in prospectu majoris ostii ejusdem Scholæ.

pag 347. Utique digna, & decora est commemoratio Josephi Vaccarii: fuit

fuit enim adolescens eximii Ingenii, & magnæ doctrinæ Philosophus: nec non Poeta, omni laude celebrandus: sed satis erat, ut hæc omnia de tanto Viro gloriosa dicerentur. Ecloga Dominici Travini nimia est, & lectorem inutiliter a proposita historia divertit.

Seminarii veteris translatio ad nova habitacula in Burgo novo, ad Universitatem Studiorum nihil pertinet; ideoque & nimis studiosa narratio omitti poterat. *pag.* 352.

Lectura Sacræ Paginæ excitata fuit, cum usque ab anno 1615. silvisset. Superaddi debet: & primus Lector in hujus Cathedræ renovatione prælectus fuit Hieronymus Baruffaldus Doctor Collegiatus, cujus mentio in hoc loco videtur omissa, nescio quo casu, cum alioquin de eodem opportuna recordatio in subsequenti anno videretur facienda. Ope enim ejusdem Baruffaldi, Ephemerides Studiorum Ferrariensis Universitatis ab anno 1725. initium sumpserunt, & usque ad totum annum 1730. feliciter prosequutæ sunt. QuarumEphemeridum usu res omnes, & prosperæ, & adversæ Ferrariensis Universitatis in lucem prodibant; adeo ut in illis tota illorum annorum Historia [quoad res studiorum] tamquam in promptuario reposita invenirentur; juxtà annorum, mensium, & dierum seriem: quod pro integra efformanda historia proficuum esset valde, si postquam cessavit a scribendo Baruffaldus, aliquis bene cordatus vir, benevolentiæ nexu Patriæ devinctus, provinciam hanc hujusmodi conscribendi, & adnotandi ephemerides, tamquam suppletivè susciperet. Quamquam, non obstante toto hoc diligentissimarum ephemeridum apparatu per sexennium producto, Borsettus inopia laborare visus est; nam in fine primæ partis operis; cum nos in spem adduxisset, omnes frustravit, calamum ad supervacanea convertendo. *pag.* 353.

Primò: ad causam metropoliticam, & decretum favorabile obtentum ab Episcopo Ferrariensi, contra Archiepiscopum Ravennaten; per decretum Benedicti XIII. in Concilio Romano, ibi omninò per extensum relatum, ac si tota causa nostræ Universitatis fuisset. Sed si verè causa metropolitica ad Universitatem Ferrariensem pertinuisset [ex quo Episcopus magni Cancellarii nomine decoratur] cur quæso, per tot anteacta sæcula sub silentio præterire tot alia documenta ad Episcopos Magnos Universitatis cancellarios spectantia? An ne semper idem perpetuo fuit Ferrariæ Episcopus? Cardinales Cerrus, Taurusius, Paulutius, de Verme, omnes adhuc in viridi memoria sunt: sed horum omnium laudes in unicum Thomam Card. Rufum Proto-archiepiscopum, cumulat, & quidem meritò,

Au-

Auctor noster; eo quia eximius iste Cardinalis illud, usque ab exordio regiminis sui, conclamaverat: *ecce nova facio omnia*.

pag. 355. Secundò: reassumpta Universitatis historia, post narratam restitutionem Cathedræ græcarum litterarum, assumptoque ad eandem implendam Jacobo Agnellio Ph. & Med. Doctore, adolescente optimis Studiis imbuto, de quo nulla mentio habetur in hac prima Historiæ parte, annorum seriem prosequendo; & descripto obitu, &
pag. 356. funere M. Antonii Fregulei, reportatoque ejus elogio ad aliud Volumen; nec non mentione facta de judicio instruendo adversus Bona q. Marchionis Camilli Valengo pro capitali census 4000. scutorum per Studium Ferrariense acquisiti; itemque erecta nova Cathedra Ecclesiasticæ Historiæ, ad quam assumptus fuit Angelus Dominicus a Turre Ordin. Præd. Theologus, transitus fit ad describendam Cathedralem Ecclesiam Ferrariæ; prout erat ante ejus restaurationem (de qua Icon exhibetur); & prout a Cardinalibus de Verme, & Rufo restituta est. Deinde interiora opera describuntur, & exteriora: sculpturæ, epitaphia non nulla, & hujusmodi alia, quæ nihil penitus ad Historiam gymnasticam faciunt, & pro supplemento inservire possunt Historiæ Ferrariensium Ecclesiarum, si unquam inter vivos enumerabitur, qui M. Antonii Guarini Historiam studuerit amplificare.

Mox, collacrymato funere Cæsaris Parisii Favalli, & literario cætu Sylve laudibus amplissimis cumulato, strictè, & per modum compendii ad perpetuatam Cathedram Rhetorices progreditur: deinde prçcipitanter de Lectura Linguæ sanctæ, de Theatro Anathomico noviter ædificato; de Caupona [*della Frascbetta*] ad usum concessa: de Bonis Gualenghi locandis: de Anathomes lectura per turnum deinceps exercenda: de prçmio scutorum 150. sibi assignato pro hac Historia typis publicanda: ad ultimum a via sibi proposita, & centies reassumpta recedens, stylum convertit ad Card. Rufum, dignè quidem commendandum, pro Archiepiscopali dignitate Ferrariensi Ecclesiæ collata per Clementem XII. Papam fçliciter sedentem.

Post hæc, ut verè astrui possit, Initium, medium, & finem pri-
pag. 364. mæ hujusce partis, de rebus ad Ferrariensem Studiorum Universitatem spectantibus pertractare, septuaginta tres paginas, nempe a pag. 364. ad 437. implet, recudendo integra Statuta Universitatis Scholarium Artistarum jam pag. 114. enunciata, & pro minori lectorum nausea ad hunc extremum locum usque perducta, & reposita, nova semper meditando, & superaddendo, ut integrum, Volu-

Volumen efformetur. Interim multa desunt scitu digna in hac Universitate patrata, ab anno 1724. ad 1735. per Authorem non relevata, quæ ut supleamus, ab ephemeridibus Baruffaldi, per modum diarii illa desumam, & per annorum seriem hic referam.

Cum die 8. Augusti diem extremum objerit Franciscus Castracani Canonicus, & Vicarius S. Romani Martyris, qui cathedram 1724.
Rhetoricæ per plures annos impleverat, habito concursu diversorum, nempe Josephi Arienti Canonici. Josephi Chitò J. U. D. Oliverii de Cribellentis J. U. D.: & Hieronymi Baruffaldi Ph. D., ad hanc lecturam, horum postremus præcæteris potiora vota obtinuit, atque ideo illi Cathedra Rhetoricæ commissa fuit; cum jam usque ab anno 1722. Sacræ Scripturæ Sedem impleret, quam postea resignavit in manibus D. D. Moderatorum in die suæ electionis ad Rhetoricam, quæ fuit duodecima Augusti. Qua propter resultante S. Scripturæ Cathedra, coactis super hoc Moderatorum comitiis, ad illam assumptus fuit Bartholomæus Borsettus, per quem postea, die 27. Novembris prolusio publica habita fuit coram Moderatoribus pro lectionum suarum exordio: cum jam Hieronymus Baruffaldi novus in Cathedra Rhetoricæ electus, pro Studiorum instauratione, suam habuisset prælectionem, a die usque octava ejusdem Novembris, quæ fuit prima suarum lectionum in nova cathedra, ad quam Moderatores Gymnasii, nec non magna Populi frequentia interfuere.

Cumque F. Laurentius Rossi ex Conventualium Familia Theologus, nec non in Universitate publicus Lector ad mentem Scothi, in locum suum, ob ætatis ægritudinem suffecisset F. Nicolaum Bellaja ordinis ejusd. collegam, per eundem habita fuit prima actio solemnis per theologicam disputationem die 13. Novemb. ejusdem anni 1724.

Jus Collegii Medicorum hujus Universitatis hoc anno exercitum 1725.
fuit per consuetam visitationem ad Pharmacopolarum officinas, pro habendo examine omnium simplicium, & compositorum medicamentorum; ad hoc ut ægroti spe salutis non fraudarentur: qua de causa, eodem tempore reformata fuit, & publici juris facta Taxa rerum quarumcumque tam simplicium, quàm compositarum a Pharmacopolis usu habenda, approbantibus Judice, & Magistratu Sapp. sub prioratu Petri Dominici Voltolinæ totius Collegii Protomedico.

Sed gravis Padi fl. intumescentia primis diebus aperitionis studiorum hoc anno Moderatorum, & Magistratuum ad alias curas

evocavit animos: quapropter Studiorum negotiis ad tempus opportunius dilatis, non nisi die nona Novembris convocatus fuit cætus Moderatorum almi Gymnasii, in quo declarati fuerunt Lectores emeriti M. Antonius Pisanus J. U. D. Antonius Franciscus Righettus Advocatus. In Rotulo verò Artistarum, dimissa Cathedra Theologiæ Dogmaticæ a J. Henrico Vaccario Min. Conv. suffectus fuit in eundem locum Jo: Antonius Maria Modena Ferrariensis ejusdem Conventus Filius, qui subsequenti anno die 15. Julii publicam prælectionem suam habuit, coram Moderatoribus.

Hisce diebus publici juris facta fuit Pharmacopæa Ferrariensis compacta a Francisco M. Nigrisolio Lectore primario Ph. & Med. Huic operi manum dederat usque ab anno 1723. dum ipse Prior, & Protomedicus esset totius Medicorum Collegii..

Vacante verò ab usque die 4. Januarii privata Lectura Juris Civilis per obitum M. Antonii Fregulei Advocati, & Rotæ Ferrarien. Auditoris, habito concursu ad hanc Lecturam coram Judice, & Magistratu Sapp. bipartitum fuit hoc munus inter Franciscum Scutellarium, & Hippolytum Gratiadei Cath. Ecclesiæ Decanum; atq; hoc ex peculiari arbitrio congregationis. Illorum munus decretum fuit, ut impofterum legerent privatim Institutiones Imperiales vicissim, hoc servato ordine, ut eo anno, in quo alter dictas Institutiones legeret, alter ordinarios tractatus explicaret.

Verúm cum nondum sui specimen præbuisset Jacobus Agnelli, & de recenti, ut jam diximus, ad Cathedram Græcarum litterarum assumptus fuisset, tandem die decima octava hujus anni solemniter habuit prælectionem suam pro inauguratione suarum lectionum deinceps habendarum in eadem facultate.

Cum verò ad viridem observantiam revocare studeret Franciscus Justini Prior, & Protomedicus antiqua Privilegia tum Cesarea, tum Pontificia, nempe Caroli V. Imperatoris sub die 24. Februarii 1530. & Clementis PP. VIII. sub die 25. Octobris 1602. per quæ Protomedico Ferrariensi facultas traditur conferendi Doctorales gradus etiam privatim, licentiandi Chirurgos, & legitimandi spurios, & nothos: uti volens hac facultate dum Protomedici munere fungeretur: Carolum Schiavi de loco Papotiarum Distrièt. Ferrariæ, in privatis suis ædibus, prævio examine promovit, & creavit Doctorem in Physica, seu Medica tantum facultate, sub rogitu Floravantis Fuschinii Notarii, & Collegii Cancellarii eodem pacto idem Protomedicus, tempore sui prioratus, nonnullos creavit Notarios, natalibus restituit plures illegitimos, & quosdam in Chirurgica

rurgica

rurgica facultate licentiavit. Quod subsequentibus annis per alios Protomedicos pariter factum fuit.

Cum verò extremum diem objiisset D. Franciscus Maria Majo Neapolitanus Cler. Reg., qui honorariam Cathedram Theologiæ Scholasticę implebat in hac Universitate, suffectus fuit per Moderatores, & Magistratum D. Jo. Baptista Marj Januensis ejusdem ordinis sub die 23. Maii, qui postea anno subsequenti pro exordio suarum lectionum habuit præfationem suam coram Moderatoribus Lectoribus, & populo electissimo.

Post quę, nempe die 3. Julii, cum F. Pius Fœlix Garibaldi Ord. 1726.
Præd. jam Lector honorarius in Thomistica renuntiasset, suffectus illi fuit per Moderatores, & Magistratum F. Dominicus Folegatti Ferrariensis, qui ingressum suum usque ad diem 12. Novembris 1727. protraxit, & tunc habuit prælectionem suam pro specimine lectionum suarum imposterum faciendarum.

In Rotulo Juristarum pro anno *1626.* exposito, tres postremæ lectiones pro horis vespertinis dierum festorum impletæ non fuerunt, cum tempore opportuno discussæ a cætu Moderatorum rationes, & petitiones concurrentium ad eas non remanserint, optionum faciendarum causa per obitum diversorum Lectorum anno antecedenti.

Extructo penè noviter, & perfecto Episcopio, servatisque consuetis ædibus, in quibus Collegia tum Theologorum, tum Juristarum, & Medicorum convenire solebant, reaptatisque ad normam totius Episcopii: tria hæc Collegia ad hoc animum converterunt; ut nova sedilia construerentur ornarenturque pro loci decore: quo confecto communibus expensis, primus qui in hac nova, & ornatissima æde, publico examini se subjiceret, & ibi laurea Doctorali ornatus extiterit fuit Paulus Isnardi Ferrariensis in utroque Jure laureatus die 20. Novemb. *1726.*

Imminente scholarum aperitione, post consuetas vacationes, hoc 1727.
anno, convocato cætu Moderatorum in consuetis ædibus, negotia Universitatis pertractata fuere, videlicet augmenta honorariorum pluribus lectoribus proposita; prout merita, & labores illorum postulabant. Verùm cum annis anteactis suspensa fuerint hujusmodi augmenta, ut impenderetur eorum cumulus in non nullis rebus valde huic Universitati utilibus, nihil favore prætensi augmenti deliberatum fuit.

Eodem tempore nova lectio Theologica Historiæ Ecclesiasticæ, & Controversiarum instituta fuit; cum hodiernum Sacræ Theolo-

giæ studium circa hæc potissimum, magno studentium concursu, versetur. Ad hanc assumptus fuit P. M. Angelus Dominicus a Turre Ord. Præd. de Casali, qui ad suam Cathedram ingressum habuit die 2. Decembris 1727.

Sed totam movet bilem præteritio obitus præclarissimi undequaque viri Francisci Mariæ Nigrisolii sub anno 1727. adnotandi. Author hujus historiæ totum lacrymarum impetum servat, & transfert ad annum 1729. ob inopinatam jacturam Cœsaris Parisii Favalli. Bone Deus! quis hoc silentium negabit injuriosum, e regione positum tantæ dicacitatis pro Amico demortuo? sed tempus est remedii, non querelæ: dicamus igitur.

Jacturam non exiguam passa fuit Ferrariensis Universitas ob mortem celeberrimi Francisci Mariæ Nigrisolii Philosophi, & Medici primarii die 10. Decembris sequutam. Hic rem medicam, & philosophicam scriptis, & vindiciis suis illustravit, Patriam Universitatem pro aris, & focis tutavit: ægris propemodùm innumerabilibus jucundus, utilis, & necessarius. Sed alibi prosequenda erunt elogia, cum de lectoribus sermo opportunus habebitur.

Die subsequenti per Moderatores, & Magistratus, Primaria Cathedra a Nigrisolio derelicta, adjudicata fuit Josepho Lanzono Jatrophysico eximio, omnium votis, & acclamatione. Hic ingressum suum ad novam primariam Philosophiæ naturalis Cathedram distulit usque ad diem 4. Martii subsequentis anni 1728. Tunc Prolusionem habuit solemnem pro inauguratione suarum lectionum, quod factum fuit, magno rerum apparatu, & innumerabili populi frequentia. Hac opportunitate, Amicorum cætus qui in Vineæ conventu tantum Virum colebant, libellum quemdam epistolarum poeticarum distribuit, per quas ad omnes Italiæ Academias, & ultrà, tanti Amici exaltatio significabatur.

Satis curiosa quæsita, hoc anno, die 22. Junii de Generatione viventium in triplici statu, nempè Univoco, Analogico, & Æquivoco publicè disputata fuere, & ad mentem Hippocratis resoluta per Fabritium Ferrum Argentanum, qui postea die 31. Augusti ejusdem anni, toti Collegio Philosophorum, & Medicorum præsentatus, Laurea Doctorali decoratus fuit ab eodem Lanzono primariæ sedis Philosopho, & tunc Protomedico totius Universitatis. Coram quo, convocato Medicorum legentium cætu, die 3. Julii, pro rebus Collegii deliberandis, quæsitum fuit de loco dando in numero decem, & octo Votantium, Georgio Martellio Philosophiæ, & Medicinæ Doctori conventuato usque de anno 1699. (cum fuis-

ſet laurea jam inſignitus in Univerſitate Bononienſi) & deliberatum fuit, debere habere locum juxtà antianitatem conventuationis ſuæ. Item depoſitarius Collegii electus fuit Benedictus Malvezzi Philoſ., & Med. Doct.. Pariter eodem tempore ſtatuta fuit reſtauratio Oratorii S. Lucæ in ejuſdem Scholis ad uſum Medicorum, jam vetuſtate collapſi, ad quod onus ſuſcipiendum deputatus fuit Borſius Ferri Medicus collegiatus, & alia pro collegii utilitate pertractata fuere.

Cumque his diebus, nempe die 16. Auguſti 1728. ſupremum diem objerit F. Joſeph Alexander Corradi de Lauda Ord. Præd. in hac Univerſitate S. Theologię ad mentem Angelici Pręceptoris Lector, auditis poſtulationibus nonnullorum Regularium ejuſdem Ordinis, tandem die 25. Aug. Moderatorum congregatio in demortui locum ſuffecit F. Bernardum Cimegottum Venetæ ditionis, ejuſdem Ordinis Magiſtrum, qui die 13. Novembris ingreſſum habuit ad ſuam Cathedram, patrocinium ſuum præſtando ſolemni diſputationi Theologali in publicis ſcholis habitæ per F. Henrichettum Virginium Nattam de Caſali Ord. Præd. & S. Theologiæ Alumnum. 1728.

Rebus Univerſitatis hoc pacto progredientibus; cum hoc anno inter Sapp. Magiſtratus, cooptatus fuiſſet Hercules Gratiadei celebris Advocatus, cumque illi demandata fuiſſent negotia totius Univerſitatis, ipſe conſtanti, & deliberato animo, Magiſtratu conſentiente, ſe totum tradidit non ſolum reſtaurationi, & reparationi fabricæ ſingularum ſcholarum tam ſuperiorum, quam inferiorum ubicumque opus eſſet; ſed ædem unam, ſeu auditorium ſatis amplum vindicavit, jam triginta ab hinc annis circiter uſurpatum, pro Juriſtis, in parte ſuperiori Palatii nuncupati (*il Paradiſo*) ad generale ſtudium jam deſtinati; atque ad alium uſum mancipatum, illudque ad locum diſputationum in Jure habendarum aſſignavit; ut commodiùs, & honorificentiùs publicæ iſtæ actiones complerentur. Quà propter, nova, atque eminenti cathedra extructa, & in fronte ejuſdem Scholæ collocata, tantum Auditorium picturis, & epigraphis loco convenientibus exornari curavit; Quorum omnium ſatis minuta deſcriptio habetur in Ephemeridibus Studiorum Ferrarienſis Univerſitatis, quas, illo anno, publici juris fecit ſæpe memoratus Baruffaldus.

Die verò 11. Novemb. in mane per Collegium Medicorum facta fuit deliberatio hujuſmodi; nempe = Quod impoſterum in caſu publici examinis pro laurea conferenda alicui in Philoſophia,

phia, & Medicina, non amplius id fieret apertis votis, seu per schedulas inscriptas *Aprobo*, *Reprobo*, prout ex immemorabili consuetudine factum huc usque fuerat, sed suffragia darentur per vota secreta, nempe globulis albis, & nigris a Bidello in pyxide colligendis, ut ità liberiùs, & nulla habita ratione, scrutinium procederet. Cui deliberationi decretum suum imposuit tamquam Magnus Collegii Cancellarius, Thomas Rufus Card. tunc Ferrariæ Episcopus die 17. Novemb. 1728.

Per idem tempus novà Cathedrà aucta fuit Universitas: nam cum se spontè obtulisset F. Bonaventura Melotteri Ord. Eremit. S. Aug. Excalceatorum Ferrariensis, in Hæbraica lingua excellens ad publicè habendas lectiones de Lingua sancta, titulo tantùm honorifico, unanimiter per consensum Moderatorum, & Magistratus licentiatus fuit, ac habere cœpit lectiones horis matutinis. Hoc pacto aucta fuit Universitas hac nova ediscendi commoditate, quæ nusquam, nequè in anteactis sæculis, in hoc Gymnasio locum habuerat.

1729. Ætate, ac laboribus defatigatus P. Hippolytus Palmieri Societ. Jesu Ferrarien. ac Lector pub. Mathæseos in Universitate, qui etiam in Collegio suo repetitiones, & demonstrationes habebat, labores suos imminuere optans, resignavit onus legendi in Collegio, excellenti Mathematico, nempe Hippolyto Siverio Ferrarien. ejusdem Societatis, approbante Card. Rufo Ferrariæ Legato, cui hæc Provincia demandata est ex institutione: Remanente tamen publica schola apud P. Palmerium, quæ ab illo destituta fuit anno 1734. ob ejus obitum. Tunc tota Universitatis Congregatio admisit eundem Sivieri; & qui usque ad illud tempus privatas lectiones habuerat, onus publicè in Universitatis scholis legendi imposterùm suscepit.

Sed hujus anni studia, autumnali tempore magnum passa sunt detrimentum ob frequentes, & multorum mensium ægritudines, quibus Ferrariæ incolæ afflictati fuerunt, & detenti, pessimo aeris influxu grassante. Quapropter, & Medicorum multa sollicitudo fuit, & Studentium pro valetudine tuenda maxima ratio habita est, non sine multorum internecione. Non exigua certè fuere damna huic Universitati allata, cùm quindecim ex illa Professores, insperata morte, enecati fuerint. Inter quos illud
1730. magni æstimandum est, quòd e vivis recesserit clarissimus Joseph Lanzonus Ph., & Med. Doctor, ac Philosophus primæ sedis, raptus Kal. Februarii 1730. omnium Civium, & totius Universitatis lacrymis.

crymis. Ejus funus, more verè nobili, & Doctorali, ductum fuit; prout in Ephemeridibus anni 1750. adnotatum legitur.

Inter hæc, cum usque a Kal. Februarii 1729. Hieronymus Baruffaldus Doctor Collegiatus, ac Rhetoricæ, humanarumque litterarum Lector, ad Archipresbyteratum Insignis Ecclesiæ Parochialis Collegiatæ Terræ Centi Diœc. Bononien., licet in Ferrariensi Ditione, promotus fuisset, & in pacificam possessionem immissus die 13. Septemb. ejusdem anni, cum cognovisset, non ut ratio postulabat, promptum, ac sedulum se futurum fore ad habendas Ferrariæ publicas lectiones in Almo Gymnasio infra annum, tum ob locorum distantiam, tum ob graves novi sui ministerii curas, ideoque ad Cathedram, & munus Lectoris publici dimittendum, sponte, & liberè inductus, supplicem Moderatoribus libellum porrexit: cui inhærentes Moderatores ad novam Rhetoris electionem devenerunt. Cùm verò duo essent, qui postularent, nempe Jacobus Agnelli, & Bartholomæus Borsettus, nec in unum istorum convenire possent Lectores, satius duxerunt Lecturæ stipendium dividere per capita, & ambos postulatores ad Cathedram assumere diviso legendi onere, & titulo.

Non ultrà processerunt Ephemerides Baruffaldi, per quas omissiones Borsetti supplere possimus. Unicè post annos tres insurrexit Antonius Ludovicus Boschini Advocatus, qui illas contexuit pro anno 1734. eadem servata methodo. Ex hoc libello habemus, Rotulos hoc anno distributos, pro assignata materia quibuscumque Lectoribus in singulis facultatibus, commodiori legendi ordine fuisse efformatos, & pro singulis horis dispositos; ut in qualibet hora lectiones simul concurrentium haberi possent. Insuper cum facta esset vacua quædam Cathedra ordinaria Juristarum per obitum Francisci Riccii J. U. D. ad illam promotus fuit, factis priùs optionibus, Jo: Antonius Sturati J. U. D. similiter subsecuto obitu Nicolai Orret Facini Ph., & Med. Doct. præmissis item consuetis optionibus in Rotulo Artistarum, tradita fuit Cathedra Metheorologicorum Nicolao Benetto Philos., & Med. Doct. Præter hæc prorsus nihil, quod ad rem nostram gymnasticam faciat.

CÆTERUM, Primus Historiæ Ferrariensis Gymnasii Tomus per Ferrantem Borsettum conscriptus jam explicit; & illius Examen, Supplementum, atque Animadversiones hic finem habent. Quæ enim supersunt post completum Opus, (nempe = *Series Estensium Principum, ac Summorum Pontificum, qui ab origine Ferrariensis* pag. 438.

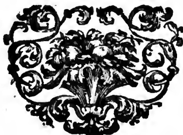
Uni-

pag. 440. *Universitatis, usque in hanc diem imperaverunt* = Item *Series Judicum Sapientum Ferrariæ ab origine Ferrariensis Lycei, usque ad annum* 1473., *& deinde ad hæc usque tempora*,) non inutilia habenda sunt: immò hanc duplicem seriem necessariam duco: quamvis enim prior, in antiquis, suas spinas habere possit, & contradictores fortasse excitare; attamen secunda recentissima est, & nusquam ab Authoribus anteactis fideliter exhibita. Præcipuè verò Alphonsi Maresti commentitiam Chronologiam valet destruere, dejicere, dissipare, atque irritam reddere.

Sed ad supplendum, & animadvertendum alterum Tomum Historiæ Gymnasticæ adeamus.

LIBRI QUARTI,

ET PRIMÆ PARTIS FINIS.

BUL-

BULLA VITELLIANI PAPÆ, VIGORE CUJUS FERRARIA CIVITATIS Nomine decoratur.

In nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti Amen.

JUbente Vitelliano servo servorum Dei, atque Constantino Romanorum Imperatore Augusto. Exiit edictum Romanum, ut describeretur, qualit. post destructionem nostræ *Vicanveriæ* (a) Ecclesiæ quæ de jure B. Petri Apostoli fuit, petitionibus, precibusque Clericorum, & Laicorum, omniumque populorum habitantium infra Ducatum nostrum Ferrariæ, in ipsa videlicet Massa Babylonia, quæ vocatur Ferraria, quæ de Patrimonio Sanctæ nostræ Ecclesiæ Romanæ est B. Petri, in ipsa eadem Massa alteram fundavimus, & eam auximus, & ædificavimus Ecclesiam ad honorem Dei omnipotentis, & Martyris S. Georgii, atque in Episcopatum consecravimus, ad jus, & dominium S. R. E. Beati Petri, & in dominio, & potestate, seu cura, & gubernatione sua constituimus, atque subjugamus, & in ea quendam Episc. ex Romanis, Marinum scilicet virum religiosum justum, & honestum, ac venerabilem, & ex nobili genere ortum, ex auctorit. Beati Petri Apostoli, & nostra cum Cardinalibus scilicet, & Episcopis nostræ Romanæ Civitatis in ipsa Sancta Ecclesia Ferrariensi ad *Episcopalem effectum* (b) eligimus, investimus, & consecravimus in jure, & dominio S. R. E. quæ mater est omnium Ecclesiarum, & de illius bonis in ipsa S. Ferrariensi Ecclesia B. Georgii, tanquam *spirituali* (c) filię suæ, atque hæredi per hoc novum instrumentum, & privilegium, nomine scilicet

H

(a) Al. Vicoventiæ. (b) Al. Episcopale officium. (c) Speciali.

licet dotis in conservatione ejusdem Ecclesiæ filiæ B. Petri, sicut supradictum est, de patrimonio suo, de suo jure, atque dominio, in jure, & proprietate ejusdem Ecclesiæ S. Ferrariæ, damus, donamus, & mancipamus, atque in perpetuum in jure, & dominio suæ proprietatis transferimus duodecim Massas positas infra nostrum comitatum per singula loca, sicut hic subter designantur. In primis damus Vicum Adventinum, & Massam, quæ vocatur Pollariolus, cum omnibus fundis, & pertinentiis suis, & tributa fluminis, & ripæ sibi pertinentibus. Et similiter damus integram medietatem de toto, & integro fundo de Contrapado, & *de campo Beda* [a], cum omnibus juribus suis, ambobus fundis, pertinentibus, & totam similiter medietatem de tota, & integra Massa Quartisanæ, cum omnibus sibi pertinentibus: & Massam similiter Donoro, cum fundo Albarea, & fundo Viconovo, & cum omnibus aliis fundis constitutis in ipsa eadem Massa; & similiter damus, & tradimus totam, & integram Massam Firminianam, cum omnibus fundis, & juribus sibi pertinentibus. Et similiter damus, & tradimus totum, & integrum fundum, seu Corrigium *Portunariæ* [b] cum toto campo S. Martini, & cum toto fundo de Duce, juxta ipsum campum S. Martini: & totam medietatem de campo, qui dicitur de Capraria, juxta ipsum fundum de Duce, & totum fundum Orgianellam, & totum fundum Orgiariam, & totam Vallem, & Piscariam, quæ dicitur Trenta. Et similiter damus totum, & integrum campum Mixturiatum, positum juxta ipsam Piscariam, & Vallem de Trenta. Et similiter damus totum, & integrum fundum, & Corrigium de fronte buco, & totum Canale, qui dicitur *Leviarius* [c]. Et similiter totum fundum, & Piscariam, quæ dicitur Morticinus; & item tradimus, & damus sibi Vicum Varianum, cum tota Curte sua, & cum omnibus fundis pertinentiis suis infra totam prædictam Curtem constitutis. Et similiter damus totum, & integrum fundum *Gallicum*, [d] cum omnibus juribus, & pertinentiis suis. De his omnibus tradimus sibi proprietates, & possessiones. Et iterum damus sibi totam, & integram Massam Curuli, cum omnibus suis fundis; & similiter Saletam Damianam, & alteram Saletam, quæ dicitur Castellana, cum omnibus suis fundis. Massam similiter, & Occuparii, & Massam Ropiolam, cum omnibus fundis, & pertinentiis suis. Et Massam similiter *Peducti* [e], & Massam similiter *Seremariam* [f], & Trentam, & Massam Seneticam,

(a) Al. Caput Rheiæ. (b) Al. Pontenariæ. (c) Al. Lavinus. (d) Al. Galligam. (e) Al. Pedrurii. (f) Al. Sarignanam, seu.

ticam, atque Castellionis, cum omnibus juribus, & pertinentiis suis. Has omnes Massas, & prædictos fundos damus, & subjugamus prædictæ nostræ majori Massæ, quæ dicitur Ferraria, cum omni obedientia, & servitute mercati quidem, & ripæ *telonei* (*a*); unam medietatem damus, & tradimus sibi in proprietate, & alteram medietatem similiter damus pro benedictione ad nostram Civitatem Ferrariæ. Hæc quidem omnia prædicta sunt de patrimonio, & jure, atque dominio S. nostræ R. E. Beati Petri, sicut supra legitur, in jure, dominio, seu proprietate ipsius S. Ferrariensis Ecclesiæ Beati Georgii pro benedictione transferimus, & mancipamus, & tradimus in perpetuum pro timore omnipotentis Dei, & dulcedine, & amore præfati Marini Episcopi Ferrariensis. Quem, sicut supradictum est, ibi in Episcopum consecravimus; ob hoc cognovimus eum virum sapientem, & ab omnibus vitiis alienum, & bonis *omnibus* (*b*). Plenum, & in lege Dei ambulantem, immaculatum cognovimus, humilem existentem, & resistentem superbis, latrones non diligentem, & obedientem, raptores, & homicidas, & adulteros, sacrilegos, atque perjuros ad pœnitentiam vocantem, in Dei, & dilectione proximi manentem, Orphanis, & viduis consilium tribuentem; Pauperem, infirmum libenter visitantem, & mortuum sepelientem, aliena minime concupiscentem, sed de suo proprio largientem, *& quatenus vixit* (*c*), & in charitate perfectus est, tribuens omnibus pauperibus de suo, nudis, esurientibus, & sitientibus vestitum, cibumque tribuit, & potum, carceratos liberat, infirmos visitat, & peregrinis hospitium tribuit, & peccatores a peccatis eorum libenter absolvit. Qui conservat omnia Dei mandata, damus licentiam sibi ordinandi, atque consecrandi Ecclesias, Monasteria, Capellas, Clericos, Monachos, Abbates in singulis Massis per totum nostrum Comitatum Ferrariæ. Qui penitus non vocentur ad nullius publicæ potestatis placitum, neque districtum, sed semper maneant in dominio, & potestate, seu districtu, atque electione, atque judicio supradicti Marini Episcopi *Coepiscopique* (*d*) nostri, suorumque omnium successorum Episcoporum ipsius Episcopi Ferrariensis; ipsum autem Episcopum, suosque successores in dominio, & potestate, seu districtu, atque ordinatione, investitione, & consecratione sunt nostræ Romanæ Ecclesiæ Beati Petri Apostoli, de *ejus* [*e*] patrimonio, & in ipsam Ecclesiam tenemus, & affirma-

(*a*) Al. Tolonei. (*b*) Al. moribus. (*c*) Al. de suo contentus sistit. (*d*) Hoc coepiscopique in al. abundat. (*e*) Al. cujus.

mus in *Vicarium* (*a*) habendo, ut quomodocunque nostra universalis persona in Episcopatu creaverit, ordinaverit, investiverit, & consecraverit, ille in honore habeat Episcopum sedens; & in ipso similiter Episcopio tales canonicos ordinavimus, qui justi, & timorati, & firmati in lege Dei a sæculo taliter sint alienati, qui nullam proprietatem apud se tenuerunt, sed qui Dei amore, atque timore omnia fecerunt communia in charitate, & canonicè, ac regulariter vivere promiserunt. Votum, & professionem Deo fecerunt, & in scriptis firmaverunt ipsam *professionem* [*b*] ponentes *etiam* [*c*] super altare, unam tantummodo clavem habent, atque marsupium, eleemosinas quotidie dant pauperibus, nemine illorum cogitante de crastino, præter victum, atque vestitum nihil retinent, & omnia pauperibus superflua tribuunt. In dormitorio quidem lucernam ardentem in medio habentes, communiter jacent, & dormiunt, & in refectorio similiter edunt communiter. Quibus pro timore, & amore omnipotentis Dei ut in ipsa Sancta Ecclesia noctu, dieque deserviant Deo, a parte Sanctæ nostræ Romanæ Ecclesiæ hoc beneficium per hoc nostrum privilegium illis, suisque successoribus futuris canonicis tribuimus totam, & integram quartampartem totius decimæ, quæ dabitur ad ipsam Ecclesiam, & similiter totam, & integram decimam de omni sua, suorumque famulorum laboratione habeant.

Imperator, & nostra Imperatoria potentia laudamus, & confirmamus omnia, quæ à Sancta Romana Ecclesia in prædicta Ecclesia Ferrariensi B. Georgii sunt tradita, & donata per hoc idem ipsum privilegium, ipsum tam dictum Marinum, venerabilem præsulem, suosque canonicos pro illorum regione, cum omnibus suis possessionibus in nostra recipere protectione ut omnia; quæ possident, vel in futurum acquisierint, & possidebunt, securi, & quieti perpetuo detineant. Terras scilicet, & vineas, paludes, & silvas, atque piscarias, colonos, villas, servos similiter, & ancillas utriusque sexus; hæc omnia pro suo victu, & vestimento, cum toto districtu teneant quiete, & nemo sit ausus distringere illos, suosque colonos, atque familios, neque de suis bonis minuere. Quia pro timore Dei absolvimus illos ab omni publicatione, & functione, atque districtu, per præcepta quidem, & privilegia Sancta Romana Ecclesia. B. Petri, hæc omnia data, & tradita sunt in Episcopatum Ferrariensem per Papam Vitellianum, & per

(*a*) Al. perpetuum. (*b*) Al. promissionem. (*c*) Al. cam.

& per Constantinum similiter Romanum Imperatorem. Ferraria constet Ducatrix, & distinguat omnes alias Civitates. Quia ab Apostolica Sede tenet principatum datum sibi a principali, quem chronica vocat Ducatum. Infra quem Comitatus Ferrariensis designatur hoc modo. Ab Oriente ab una parte fluminis est altera nostra Massa Fiscaliæ, & Fossa Bosonis. Inde transiens flumen Sandali per paludes, & piscarias ultra meridiem usque ad locum Maleti, & super aggere Antianum per paludes, & piscarias capiens lacum Vitreum, descendit ad Occidentem usque ad locum Formosum. Qui certus finis inter Romaniam, & Longobardiam, & ab altera fluminis parte similiter ab Oriente est Canalis, qui dicitur de Fine. Quæ certa finis est Comitatus Ferrariensis, & alterum nostrum Comitatum Comaclensem, capiens alteram nostram Massam Forminianam, quæ de prædicto Comitatu Ferrariense est. Et per sua jura circumdat fundum *Renæ* (*a*), & Cornacervinæ descendens per paludes, & piscarias contra Orientem usque ad canalem, & Corrigium *Fichini* [*b*]. Et per ipsum Corrigium, atque canalem convertitur ad flumen Erydanum. Inde ad Orientem descendit possidens omnia usque ad Gaurum, & ipsum flumen Gaurum Apostolica, & Imperatoria auctoritate Comitatus Ferrariensis descendit usque in mare. Ab Occidente similiter ingreditur per flumen Tartarum tendens per paludes, & piscarias in parte Septemtrionali juxta comitatum Gavelli circumdans Massam *Comiti* (*c*), & fundum *Lognari* (*d*), & fossatum de *Silinile* [*e*]. Inde per paludes, & piscarias in parte Septemtrionali capit fundum Corneti, & fundum Occuparii, & fundum similiter *Ambusii* (*f*), cum omnibus illius Comitatus Ferrariensis descendit in Gaurum, per quod flumen Gaurum Ducatum, & Comitatum Ferrariense incidens comitatum Adriense, & tangens Ducatum Venetiæ. Auctoritate Apostolica, & Imperatoria Ducatum, & Comitatum Ferrariensem descendit in mare nulla sibi prohibente persona Apostolici, & Imperatoris contradicente sententia, & omni remota controversia sententia Apostolici, & Imperatoris teneatur. Undecunque sint euntes, & redeuntes ad nostram Civitatem Ferrariæ, securi pergant, & revertantur ad mare, usque ad præfatam Civitatem Ferrariæ, cui subjugamus omnes regiones, quę sunt à mari, usque ad Ferrariam, & ultra Ferrariam majores, sive minores ad finem Comitatus infra omnia lateras supradicta. Infra quem Comita-

(*a*) Al. Reri. (*b*) Al. Cithini. (*c*) Al. Corneti. (*d*) Al. Leguanum. (*e*) Al. Sillule. (*f*) Al. Ambrosii.

mitatum nemo præsumat ædificare sua auctoritate turrim, vel castrum, nisi data licentia, & consilio ipsius Civitatis Ferrariæ, non Dux, non Marchio, nullus Comes, neque Episcopus, non Archiepiscopus, nec Vicecomes, & si ipsius Civitatis communi licentia contempta, atque consilio ædificaverit aliquis intra turres ipsius castri, vel turris, semper subjaceant, atque omni tempore obediant ipsi nostræ Civitati Ferrariensi. Nunquam sint rebelles, sed obedientes semper permaneant, & si in aliquo tempore contra supradictam Civitatem insurgere tentabunt, nostra Sancta Apostolica, & Imperatoris auctoritate liceat ipsi nostræ Civitati Ferrariensi ipsum castrum, vel turrim destruere. Cui nostra universalis persona a parte Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Beati Petri, & Apostol. & Imperator. nostra Imperatoria majestas per hoc privilegium habere honorem, & virtutem, atque potestatem damus, largimur, & in perpetuo habendam hanc dignitatem confirmamus, Regni scilicet, Civitatum *quandocunque* (*a*) per eam transierint, & redierint, claves, cum potestate, & virtute tradimus sibi, ut non possint per eam transire nisi ibi applicuerint, & censum Ripæ fluminis Apostolico Nuntio persolverint.

Imperat., & iterum nostra Imperatoria majestas per hoc privilegium concedimus ad præfatam Civitatem Ferrariensem hunc honorem, & hanc dignitatem, ut in aliena patria sui cives non constringantur, sed alios omnes in seipsa distringat, ita scilicet, ut Apostolicus Nuncius ante se omnibus *quærentibus* (*b*) faciat legem, undecunque sint *alieni* (*c*), si unus de altero queritur ibi faciat justitiam, & si tertium exegerint, tribuant de se autem cives Ferrariæ nostri, & suburbani in sua tantummodo Civitate Ferrariæ, ante Apostolicum Nuncium faciant legem querentibus de se, illi tamen qui sub eodem Judice sibi versa vice justitiam fecerint ante Apostolicum Nuntium quando generale placitum custodierint. Et ut non alibi sint districti, neque judicati Imperatoris edicto illos absolvimus, & liberamus, & nostra Imperatoria auctoritate ad nostri Regni Civitates Italiæ per terram, sive per aquam, cum libertate magna pergant securi, & quieti, nemine sibi prohibente Imperatorio edicto contradicimus, & nullam aliam injuriam, & contumeliam suscipiant, sed solitum censum Civitatis solvant, quod ab omni alia injuria, & contumelia, & detrimento, seu mala super imposita protegantur per hoc nostrum præceptum, quibus nullam

(*a*) Al. quantumcunque. (*b*) Al. præsentibus. (*c*) Al. alicui.

lam publicam functionem, seu *cautionem* (*a*), vel tributum, aut feudum neque hospitationem civitatis, vel burgi nullo modo exigimus. Sed quando in Italiam nostra Imperatoria majestas advenerit, cives Ferrariæ, si oportuerit, & a nostra parte quæsitum fuerit, dabunt nobis contra nostros rebelles in hostem mille viros ferentes arma cum suis navibus per aquam, vel per terram xxx. dies manentes nobiscum. Ab omni alia publica functione, & datione, sicut diximus, absolvimus illos pro timore, & amore Dei omnipotentis, & Beati Petri Apostoli, suosque filios, & hæredes in cujus proprietate suam Civitatem Ferrariæ ipsi possident, in qua jussimus per tempora ordinari mercatum. In quo omnes Civitatis negotiandi causa convenerint, solvendo ibi tamen tributum Ripæ, & fluminis. In mercato quidem sistunt securi, & etiam Apostolicus Nuntius, si apparuerint omnes undecunque sint, faciant, & obediant placita. Quicunque capiunt terram per pedem ab uno tantum modo illis denarium singulum tribuant. Venetorum quidem, & Ravennatum pecuniam, & naves negotiandi causa nequaquam per suum comitatum ultra Ferrariam transeant tali licentia, & auctoritate Ferrarien. si permittere voluerint, & si permiserint transire, reddant tributa fluminis, & ripæ. Bononienses quidem cives per Ferrariensem quidem comitatum nullo modo ad Venetiam, neque ad ullum mercatum pergant sine consensu, & data sibi licentia populi Ferrariensis, & si consensum habuerint, solitum reddant tributum, scilicet ad nostram Civitatem cum magna securitate veniant, & in suis navibus permanendo vendant omnia quæcunque duxerint Ferrariam tamen si convenire poterint cum alienis dando scilicet tributum ripæ, & fluminis. Et si in navibus vendere non poterunt, liceat eis in terram deponere, non ut faciant tabernam, sed summatim vendant cuicunque voluerint. Similiter Ferrarienses Episcopi Ferrariensis, sive Ferrariensium auctoritate per fossas negotiandi causa ad nullum portum declinent.

Apostolica &c. Ferrariensibus autem civibus talem exigimus tributum, atque obedientiam, ut unaquæque libera persona capitis Massarii ipsius civitatis annuali reddat suffragium ad nostram Sanctam Romanam Ecclesiam Beati Petri Apostoli denarium singulum Venetiæ. Et alteram similiter faciant obedientiam, quod semel per annum si a nobis fuerit requisitum *cum* [*b*] nostrum Apostolicum

(*a*) Al. dationem. (*b*) ante.

cum Nuntium. Si præco imposuerit bandum per tres dies custodient generale judicium, & usque tertiam horam scribantur clamores, & querimonia, postea per mensis curriculum clamari justitiam faciendo si vocati fuerint, custodiant judicium, mulieres habentes viros, & filii patres, servi quoque, & mercenarii non vocentur ad judicium, sed ad suos Dominos pergant, in quorum potestate consistunt. Qui si non fecerint justitiam, ad nostrum judicium revertantur. Qui veritatem confessus fuerit, nullo modo teneatur de tertiis, sed qui veritatem negaverit, & fuerit convinctus, in integrum tertias dabit. Judices autem, advocati, capitanei, & omnes *vaccassores* [*a*], tabelliones, & consules a tertiis sint liberati, sed de illis dicimus *vaccassoribus* [*b*], qui tenent feudum, & equos. Viduæ quidem, & orfani nequaquam tertias dabunt. De generali vero judicio in illo scilicet arbitrio ponimus, si placitum voluerint custodire maneant ad nostrum convivium. Capitanei omnes prædicti, *& vaccassores* [*c*], judices, advocati, & tabelliones, atque majores de singulis regionibus in omnes ad nostrum similiter invitamus convivium, & si generale placitum voluerint custodire, & obedire tribuant nobis libras decem denariorum Venetorum. Raptores autem, latrones, falsatores, atque sacrilegi, homicidæ, perjurii, seu adulteri per totum annum constringantur ad nostrum judicium. Bannum autem nostrum qui fregerint, pœnam centum, & octo denariorum Venetorum sustineant.

Armanni autem extra Civitatem Ferrariensem habitantes propria, atque precaria tenentes in suis regionibus *annuatim* [*d*] Apostolicum generalem custodiant, & obediant placitum, & hospitia tribuant sibi, & quæ sunt necessariȩ collectam, vel *fodrum* [*e*], nec hospitationem, vel ullam aliam dationem in illo tempore illis exigimus; scilicet omnia pro Dei timore dimittimus illis, atque pepercimus. Et insuper nostris nuntiis firmiter præcipimus, atque non contradicimus, quod nunquam ab eis aliter sint gravati, nullaque alia super imposita ab illis facta, vel acquisita, sed in dominio civitatis semper consistant, quia nostras regiones alias nostræ prædictæ Civitatis Ferrariæ subjugavimus, sicut supradictum est, forte autem, & si in aliquo tempore ad prædictam nostram Civitatem Ferrariensem veniremus cum patientia, & humilitate, atque reverentia *fodrum* (*f*), *tributa*, atque hospitia tribuatis.

Civibus autem nostris Ferrariæ talem ponimus, atque statuimus usum,

(*a*) Al. Valvasfores. (*b*) Al. Valvassoribus. (*c*) Al. Valvassores. (*d*) Al. Nuncium. (*e*) Al. focum. (*f*) Al. focum; & ly tributa desideratur.

usum, atque consuetudinem de terris, & domibus suis, ut non constringantur, sed perpetuum, firmum, detineant. Si quis terram sua vacuam dabit ad levandum (*a*) & qui suscipit inde servierit (*b*) nunquam sibi possessio auferatur. Et qui suam dabit pecuniam, nullam injuriam patiatur, sed ipsi & sui hæredes omni occasione, & necessitate remota, securi, & quieti semper possideant, & statutam *possessionem* (*c*) Domino solvant. Non tamen liceat ædificatori ædificium destruere, & super alterius terram ædificare, quia consuetudine judicatum est solo cedere, quod ædificatur; ædificator autem ædificium si voluerit vendere, dominum terræ prius inquirat, & si dominus ædificium voluerit emere, omnibus quibuscumque sit præpositus, non tamen dolo, vel fraude in emptione, sed justo arbitrio trium civium virorum, secundum videlicet ædificii quantitatem, & qualitatem ædificator suum ædificium vendat, si emere quidem voluerit, dominus, tunc vendet ædificator suum ædificium cuicunque voluerit, dominus ipso jure, & usu conservato emptori quem prius habuit ædificator. Et suscipiat dominus ab ipso emptore pensionem illam solitam, quam a sua ædificatione suscipiebat. Et *observata* (*d*) similiter sibi investitione illa, quam prius fecit suo ædificatori, forte autem, & si per ignem ædificium destruatur non sibi ideo auferatur possessio, si terram voluerit tenere, & solitam præbere domino possessionem. Et si ædificator duxerit uxorem, liceat ei sibi per dotem dare, & *sive filius* (*e*) moriens reliquerit possessionem, possideat ipsa per investitionem sui viri, filium autem si habuerit, & ante mortem suam mortuus fuerit, ad eam similiter perveniat donec vixerit, mortua autem matre, ad proprietatem revertatur, & uxor sui viri, & sibi consentiens fuerit, obtineat investitionem, quam ipse fecerit de rebus sibi pertinentibus, & statutam pensionem suscipiat.

Similiter, & filius conservans investitionem patris sui, quam ipse suus pater fecit de rebus matris suę sibi *pervenientibus* (*f*), quia legitimus, & idoneus est vir procurator, & administrator de bonis uxoris suæ, & filiorum suorum. Nec miror ullo modo, vel occasione, suam investitionem frangat, nec ut suscipiat ullam fraudem, vel deceptionem in sua investitione. Et si ædificator voluerit dimittere ædificium ad vendendum, *quod omnia* (*g*) sua, prius

(*a*) Al. servandum. (*b*) Al. servaverit. (*c*) Al. pensionem. (*d*) Al. conservata. (*e*) Sive filiis. (*f*) Al. pertinentibus. (*g*) Pro anima.

prius inquirat dominum suum, & antequam moriatur justo arbitrio trium bonorum virorum pretium æstimetur, & post mortem illius ita solvatur. Si vero evaserit, & vivat, in sæculo non de ipsa æstimatione, & *convictione* (*a*) a suo dominio teneatur, sed quietus possideat per suam investitionem, quam sua pecunia acquisivit. Et si dominus ipsam terram voluerit vendere, prius inquirat suum pensionarium si voluerit emere, & vendat sibi arbitrio similiter trium bonorum virorum, cavendo tamen meliorationem *ab ipsa ædificatione* (*b*) facta super terram, & pro ipsa melioratione majus suscipiat pretium, quod non accesserit ab alio emptore. Ædificator autem si noluerit, vel non potuerit emere, vendat dominus cuicunque voluerit, conservata tamen ab ipso emptore illa investitione, quam ædificator suscepit a domino suo, & ille emptor statutam, & solitam suscipiat pensionem. Dominus autem si voluerit donare, vel permutare suam proprietatem, non prohibemus, si donationem, vel permutationem suæ proprietatis, & qui suscepit donationem, proprietatem, vel permutationem conservet possidenti investitionem, quam sibi fecit donator, vel permutator. Etsi inter possidentem, & dominum surrexerit contentio, & de possessione, vel investitione discordia aliqua apparuerit, nec ad sententias pergant legis, sed ad usum sententiarum tendant. Et sapientes istius civitatis pro usu videlicet dominum, & possidentem, non tamen, ut domino probatio detur, sed possidenti tribuat defensionem. Et si ædificator, & sui hæredes intestati, vel sine liberis decesserint, perveniat in illis, qui legitime successerint, sibi etiam conservata illis investitione, quam ædificator suscepit in vita sua. Si autem terram vacuam sine servitio aliquis dabit ad elevandum ædificium, taliter in usum confirmamus, ut dominus terræ bonæ prævideat, ne in futuro se pœnitere voluerit. Quia non laudamus, ut ædificator dolo, vel fraude deceptus destruat, quæ bona fide ædificavit, sed bonæ fidei ædificator quietus possideat, & statutam domino tribuat *possessionem* (*c*), tamen non liceat ei, qui ædificavit, destruere, & super alteram terram construere, & non liceat sibi vendere ædificium nisi domino, si voluerit emere, justo scilicet arbitrio trium bonorum virorum, sed secundum tempus qualitatem ædificium arbitrio suo. Et si dominus noluerit emere, vendat ædificator cuicunque voluerit.

(*a*) Al. conventione. (*b*) Al. quæ ab ipso ædificatore est facta. (*c*) Al. pensionem.

luerit. Unde constringimus dominum, ut conservet usum ad ipsum emptorem, quia quod emere noluerit alteri potuit vendere, sed qualiter inter se concordati fuerint, ita maneant obligati. Dominus autem, qui dederit terram, nullo modo sibi auferat, omni scilicet occasione remota, nisi propria, & clara ratione sua, sicut est pro suo filio, & servo, vel sua propria necessitate, & probata necessitate. Si ad suum dominum voluerit tenere, sine pœna ædificator tollat suum ædificium, & si dominus ædificium noluerit emere, & ipsam investitionem emptori conservare noluerit, ædificator *quodcunque* (*a*) voluerit, suum tollat ædificium. Eodem volente jure in domino, quod in ædificatore laudamus, & non repellat dominus de possessione sua cum ædificatore bonæ fidei, nisi data prædicta causa, & necessitate, & ædificator, vel emptor suum ædificium tollat, & si dominus terram nolluerit vendere, ædificationem prius inquirat, & vendat, si emere voluerit, justo similiter æstimato prætio arbitrio trium bonorum virorum, cavendo tamen meliorationem, quæ facta est ab ædificatore super terram. Et pro ipsa melioratione minus pretium suscipiat, quod non acceperit ab alio emptore. Liceat tamen ædificatoribus ædificia, & usum suis heredibus relinquere, & donare, vel per testamentum relinquere suis uxor, quæ securæ, & quietæ possideant semper, & statutam pensionem domino tribuant. Ædificator si neglexerit annualiter domino tradere pensionem, in duplum illam judicamus. Qui autem terram, & domum cum servitio ad pensionem dederit, ambo suam conventionem detineant, & statutam pensionem domino solvant. Si vero pensionom annualiter dare non studebit, in duplum emendabit. Et non liceat domino possidentem de possessione repellere, nisi propria, & clara necessitate. Quod si contigerit prius reddatur sibi a domino suum, quod fecit, inde servitium, quam suam possessionem dimittat, & per ignem destruitur, non ideo sibi possesio auferatur, nisi prius reddat medietatem servitii. Et si terra cum domo ad pensionem dabunt sine servitio, nulla pęna inter se obligabunt, quia potest dominus de possessione repellere possidentem, & cuicunque voluerit tribuere. Et ipse pensionarius quando vult potest dimittere, eo scilicet modo, quod si dominus ante finem anni repellit eum de possessione, perdit pensionem domus anni totius.

(*a*) Al. quandocunque.

totius. Et si possessor ante finem anni de ipsa domo exire noluerit, de toto anno ipsam solverit pensionem. Inter pensionarium quidem, & dominum ita firmiter præcipimus, & laudamus, ut semper in domino habeant obedientiam cum reverentia, & humilitatem, non verbo, non facto domino faciant injuriam. Sed in eum pacificum, & humilem semper se habeant. *Cuilibet* [a] autem in usum firmum tenere ita laudamus. Qui anto horam tertiæ navem tulerit ad naulum tribuet sibi, quod de die dare convenerit, & si post tertiæ horam navem tulerit de ipso die nihil tribuat. Et si ante tertiæ horam reddiderit navem de ipso die nihil tribuat. Et si post tertiæ horam navem reddiderit tribuat, sibi quicquid convenerit; & si eundo, vel redeundo sine culpa aliquid acciderit impedimentum, unde longiorem faciat moram, donec impedimentum manebit, nullum patiatur detrimentum. Sed si scienter ad suspectum jerit locum, mora sola sustineat detrimentum, navem scilicet domino reddat, & statutum illi tribuat naulum, cum navi quidem dominus tribuat, quod in usum habere similiter volumus bonum scilicet gubernatorem, & vas unum evacuatorium, & cum navi sua similiter *finem* [b] tribuat. Quod in consuetudine similiter ponimus, & qui navigando, vel gubernando fregerit remum, nullum inde sustineat damnum. Et si culpa, aut injuria remum fregerit, alterum similem illi dabit, & si navem trahendo fregerit funem, nihil sibi inde emendabit, & si culpa fuerit fracta quantum deterior fuerit, justo arbitrio sit emenda.

In diebus Dominicis ab omni opere mandare *cessum* [c] debemus, quia vespere sabbati, usque ad lunæ diem, dominicus dies cavendus erit. In quo de navibus nemo tollat naulum, neque molendinum in aquam se volvat, & qui operatur navem in dominico die, de toto ipso die tribuat naulum. Mercenarius autem, qui habebit per pactum a nemine altero seducatur, vel recipiatur, nisi priori domino compleat pactum, & suum suscipiat beneficium, dominus autem annualiter si beneficium sibi dare noluerit in duplum sibi reddat nostro judicio. Mercenarius autem donec in servitio manet, & si lucrum aliquod fecerit, totum domino acquiratur. Et si damnum aliquod sine domini jussione, fecerit mercenarius, totum sibi imputabitur, mercenarius autem si noluerit complere pactum solidorum viginti-

(a) Al. Civibus. (b) Al. funem. (c) Al. cessare.

gintiquinque denariorum Ferrarienſium, ſuſtineat pænam; fugitivus namque extraneus ſi in noſtra civit. Ferrariæ inventus fuerit, quem dominus petit per ſervum, nequaquam ſibi reddatur, niſi prius juſtificetur, & ſi poteſt defendere in veſtra civitate ſuam libertatem, liber, & quietus permaneat in civitate Ferrariæ. Si autem ſervus eſt judicatus, atque convinctus, non aliter ſuo domino reddatur, niſi dominus pro ſervo prius ſolidum aureum tribuat, & poſtea ſervum ſuſcipiat.

De civibus autem noſtri Ferrarienſibus nobilibus, & ſapientibus duodecim eligimus nobiles, & ſapientes viros conſules, qui magna libertate civitatem regant, & populum, & ſua jura cum proprietate detineant, & Romano more ſuum jus, & honorem detineant, & magna fortitudine ſuam conſuetudinem teneant. Petrum ſcilicet Romanum germanum ſupradicti Epiſcopi, comitem Rubertum, & *Lebertum* (*a*) fratrem illius, Berengarium, & Albericum capitaneos, & ſaracinum de *Vavaſporibus* (*b*), & *Bugianarellum* (*c*), qui degitimi ſunt Valvaſſores, Lodricum, et Bennonem Judicem, & legis peritum, Leonem negotiatorem atque imbellionem compertum, qui neminem injuſte lædant, ſed omnia juſte diſcutiant. Vidua, vel organi injuriam nullam ſuſtineat, ſed ſemper juſtitiam ſuſcipiant. Non teneant latrones, ſacrilegos atque raptores homicidas, & adveteros repellant, atque per jurios in lege Dei firmati, atque juſtificati ſemper permaneant, et Apoſtolico ſermone muniti in Dei ſemper vivant timore, quæ præſtare dignetur Dominus noſter Jeſus Chriſtus, qui in cælis regnat cum Deo Patre, et Spiritu Sancto, & tertia die pro nobis ſurrexit à mortuis. A ſancta Apoſtolica ſede hæc omnia ſunt largita, atque ſtatuta.

Imperator, & noſtra Imperatoria majetas per hoc privilegium omnia ſupradicta ſibi confirmat, & omnia Apoſtolica, & Imperatoria auctoritate in perpetuum arma (*d*) teneri jubemus. Nemo igitur de his ſupradictis omnibus nullo modo frangere, vel diminuire ſtudeat, ſed in perpetuum ab omnibus firma teneantur. Si quis autem hoc noſtrum privilegium ullo modo tentabit violare, vel ſi non obedierit, quocunque honore ſit decoratus, Imperatorio edicto eum privamus, et de ſuis bonis pænam centum librarum imperatoria ſententia eum condemnamus, quarum medietatem in noſtra camera tenemus, alteram medietatem prædictæ ſanctæ

(*a*) Al. Lambertum. (*b*) Al. Valvaſsoribus. (*c*) Al. Rainardum. (*d*) firma.

ctæ Ferrarienſi Eccleſiæ Beati Georgii, et prædictæ civitati Ferraria dari præcipimus. Amplius etiam Apoſtolica ſede Romana ſit excommunicatus, & anathematis vinculo ſit alligatus perpetuo. Et ad extremum Judicium non reſurgat, aliminibus ſanctæ Eccleſiæ ſic ſeparatus, & a Paradiſo alienatus, & ad dexteram Dei non ſit vocatus cum Juſtis, ſed a ſiniſtra cum impiis ſit judicatus: & cum Juda traditore ſuam portionem poſſideat in inferno inferiori. Qui autem cuſtos, & obſervator extiterit, Sanctorum omnium benedictionibus repeleatur, benedictionem Domini noſtri Jeſu Chriſti accipiat, & Apoſtolorum Petri, & Pauli omniumque aliorum Sanctorum Martyrum, Confeſſorum, & in cæleſti Regno perpetuam poſſideat portionem.

Ad auſculatione hujus Inſtrumenti inter fuerunt Teſtes infraſcripti, videlicet Gennarius, Bonaventus, Ambroſius, *Beltramus, Nigubonus* (*a*) Milus, Guido Guarnerii, Guido Gambalonga, Martinus Belcerite, Arinatus Notarius, & alii ad hoc vocati fuerunt.

Et ego Severus Dei gratia Sacri Palatii Notarius, ſicut in privilegio Henrici Bonvicini Scriptum inveni, ita ſcripſi, nec plus, nec minus, me ſciente, niſi forte punctum, vel ſillabam, vel litteram, quod non pertineat ad ſenſum, vel materiam, ſub milleſimo duecenteſimo ſexto Indictione nona Ferrarie.

Et ego Aldigerius, qui fui de ſoletinio, Sacri Palatii Notarius hoc ſupradictum inſtrumentum, ſeu privilegium exemplum ab exemplari authentico, quod inveni ſcriptum, & roboratu, ſeu exemplatum nomine ſeveri notari ab ipſo ſevero ut inveni in privilegio Henrici Bonvicini exemplato, ut in ipſo inveni ita in hoc loco, & quaterno ſcripſi, & exemplavi bona fide, ſine fraude, nihil me ſciente addens, vel minuens, niſi forte in compoſitione literarum, vel ſyllabarum *ſcilicet non contentum* (*b*), ſeu ſententitam mutet, & cum autentico aſcultavi currente anno Domini milleſimo ducenteſimo quinquageſimo quinto indictione tertia decima, tempore Alexandri Papæ, in menſe Martii.

NU-

(*a*) Al. Beltraminus Nigerbonus. (*b*) Al. Sed non quod ſenſum.

NUMISMATUM EXPLICATIO.

Cum quattuor Numismata maximi moduli exhibeantur distributa in fronte cujuscumque libri hujus primæ partis Animadversionum, & Supplementi ad Historiam Gymnasticam Ferrantis Borsetti, operæ pretium duxi illa singula, in gratiam lectorum, explicare, ad hoc ut non irrito conatu, & voluptuosè tantùm hic inserta videantur.

NUMISMA I. *fol.* 7.

Aureum, elegantissimum, & ferè unicum, e gaza Regis Christianissimi depromptum, cusum fuit in memoriam pacis initæ in Concilio Florentino inter Græcos, & Latinos sub Eugenio IV. cujus vides effigiem ornatam pontificalibus insignibus. Litteras habet, in parte antica = *Sub Eugenio Papa IIII. Anno Christi 1439. uniti sunt*. In postica verò *Græci Armeni in Synodo Florentina cum sede Apostolica*. Quod verbum *Apostolica* extra orbem nummi, & in quadam fasciola prope medium, & sub imagine D. Petri Apostoli, ità exprimitur *Aplica*. per notam compendiariam. In anteriori parte extat summus Pontifex Eugenius in Cathedra sedens, brachiis extensis, in quorum uno Claves S. Petri. Altera verò manus est actu benedicens. Casulam habet, Pallium, & Mitram. Duo stemmata item cusa extant: a dextra est Ecclesiæ Romanæ unum, binis clavibus apostolicis, a læva verò illud gentis Condulmeriæ. In aversa autem nummi parte spectare licet effigiem S. Petri, ad cujus pedes procumbunt duo viri habitu, & ætate spectabiles. A dextris ipse est Imperator Joannes Paleologus diademate redimitus, qui Græcorum nomine fidem, & obsequium devovet summo Christi Vicario: idemque præstat Armenorum Legatus a sinistris.

Ex Claudio du Molinet. Parisiis 1679.

Concilium Ferrariense inchoatum fuit de mense Januarii 1438. & in eo interpres adstitit Guarinus Veronensis Lector in Universitate Ferrariæ.

NUMISMA II. *fol.* 27.

Æneum est, & verè maximi moduli. Ex Musæo Claudii du Molinet. In anteriori parte habentur hujusmodi Characteres ✠ IOANNHC. BACIΛEVC. KAI. AYTOKPATOP. ΡΩΜΑΙΩΝ. O ΠΑΛΑΙ ΟΛΟΓΟC. hoc est *Joannes Rex, & Imperator Romanorum Paleologus*. Ibi ejus imago per latus exprimitur, capite per cuspidatum pileum cooperto, barbaque prolixa; & more græco expressa. In aversa verò

verò parte ſpectatur ipſe Joannes Paleologus equo inſidens, & crucem adorans; vultu, & comitatu, quibus urbem Ferrariam ingreſſus eſt. Leguntur hujuſmodi litteræ ΕΡΓΟΝ. ΤΟΥ. ΠΙСΑΝΟΑ ΖΩΓΡΑΦΟΥ, quæ explicantur per alia verba in ſuperiori numiſmatis parte cuſa *Opus Piſani Pictoris*

Concordat hoc Numiſma cum ante deſcripto aureo, quoad effigiem. Fuſor, ſive Cuſor ejuſdem, Piſanus, Nicolai nomine nuncupabatur celeberrimus illo ævo, prout videre eſt in frequentiſſimis Numiſmatibus, quæ circumferuntur.

Borſettus de hoc Imperatore verba habet T. 1. l. 1. f. 37.

NUMISMA III. *fol.* 35.

Ludovicus Arioſtus non verò lauro redimitus prout alibi in minori numiſmate apparet. Numiſma æreum eſt in Gazophylacio Nicolai Baruffaldi Ferrariæ ſervatum, una cum aliis ejuſdem magni Poetarum Italorum Epicorum Principis. In poſteriori parte legitur. *Pro Bono malum*. Emblema eſt manus cum forfice linguam ſerpentis obtruncante. Idem lemma quoque in alio ejuſdem Poetæ Emblemate extat: eſtque Apum Alveare cum igne ſuppoſito, per quem apes fugam ab alveare capiunt, vel combuſtæ procidunt, ad ſignificandum ſe mala recepiſſe ab elaborato ſuo Poemate. Jovius latè illud explicat in ſuis emblematibus. Aliud Numiſma quoque apud eruditos habetur figuræ oblongæ ſeu ovatæ, in quo vera, & ſimillima facies Arioſti apparet cum litteris L. A. In averſa verò parte extat caſus Phaetontis affabrè efformatus, vel facies Lippæ de Arioſtis, quæ fuit Opizzonis eſtenſis Ferrariæ Marchionis Uxor.

NUMISMA IV. *fol.* 43.

Satis affabrè cuſum apparet Numiſma æreum anno 1562. elaboratum. In anteriori parte extat Imago *Alberti Lollii* clariſſimi Oratoris Ferrarienſis, litteris additis, nomen, & cognomen explicantibus. Averſa pars duas exprimit effigies fœmineas, quarum una Fortunam denotat calvam, & ſuper parvum orbem pervolantem: pedibus alarum ſubſidio fulcitis. Altera Pigritiam, Otium, ſeu Inertiam denotat ſedentem, inter ſpinas, & manibus comam perfricantem. Lemma eſt. *Obviis Ulnis*, ex quo ſignificatum volumus, Pigritiam, & Fortunam obviis tantum ulnis, non vero faciebus occurrere, nec ſimul ſtare niſi per oppoſitum. Obiit Lollius Ferrariæ anno 1569. multa ſcripſit ſoluta oratione, & carminibus, quorum mentio eſt apud Borſettum T. 2. pag. 369. Ex Muſæo Nicolai Baruffaldi.

INDEX RERUM NOTABILIORUM HUJUS PRIMÆ PARTIS.

A

B

C

Cal-

D

E

F

Gari-

G

I

L

M

Nal-

N

O

P

Pri-

Q

R

S

So-

T

V

F I N I S.

ERRA-

ERRATA CORRIGE.

fol.	linea		
33	17	plasmata	sphalmata
35	4	Ferarriam	Ferrariam
11	20	*Inscriptio* FESTI LABIRI exscribi debet hoc pacto.	

FESTO. LABIRI. PRIMIGE. DELIC.

Parva sub hoc titulo Festi sunt ossa lapill.
(sic)
Quem afrens fato condidit ipse pater.
Cætera prout jacent ibi legantur.

Vidit P. D. Philippus Premoli Clericorum Regularium Sancti Pauli, & in Ecclesia Metropolitana Bononiæ Pœnitentiarius pro Sanctissimo Domino Nostro Benedicto XIV. Archiepiscopo Bononiæ.

Die 5. Julii 1740.

AD *Excellentissimum Dominum D. Hieronymum Hilarium Clerici J. U. D., ac S. Theologiæ Lectorem Publicum, nec non Sancti Officii Consultorem, ut videas pro Sancto Officio, & referat &c. De Ordine Reverendissimi Patris Inquisitoris Generalis Bononiæ.*

F. Joseph Paulinus Rogerius Provicarius Sancti Officii Bononiæ &c.

Vidi, & admitti posse censui hac die 30. Julii 1740.

Hieronymus Hilarius Clerici Sanctiss. Inquisitionis Consult.

Attenta retroscripta attestatione.

Imprimatur

F. Thomas Maria de Angelis Inquisitor Generalis Sancti Officii Bononiæ.